

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Το δικαίωμα του ατόμου στην «ψηφιακή λήθη» στο
πλαίσιο της ευρωπαϊκής έννομης τάξης.

ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΜΣ «Δίκαιο και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση»

Κατεύθυνση Δημοσίου Δικαίου

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Χρυσούλα Μουκίου

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια: Χριστίνα Θεοδωρακοπούλου

Αριθμός Μητρώου: 0912M013

ΑΘΗΝΑ 2014-2015

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περίληψη.....	2
Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	6
1.Κεφάλαιο πρώτο	
1.1 Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στο Σύνταγμα.....	11
1.2 Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στην ΕΣΔΑ.....	13
1.3 Το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη : συνταγματικά και υπερνομοθετικά ερείσματα.....	16
2. Κεφάλαιο δεύτερο	
2.1 Το δικαίωμα στη λήθη: γενικές παρατηρήσεις.....	18
2.2 Το δικαίωμα στη λήθη στο ελληνικό δίκαιο.....	21
2.3 Εννοιολογική οριοθέτηση.....	23
3. Κεφάλαιο τρίτο	
3.1 Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη	27
3.2 Αναμόρφωση νομοθετικού πλαισίου: Η Πρόταση Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων.....	31
3.3 Η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση C-131/12 (Google Spain SL, Google Inc. v. Agencia Espanola de Proteccion de Datos, Mario Costeja Gonzalez).....	42
3.4 Το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη στις Η.Π.Α.	47
4. Κεφάλαιο τέταρτο	
4.1 Δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και ελευθερία της έκφρασης..	52
4.2 Δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και ιστορική μνήμη.....	60
4.3 Δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και επιχειρηματική ελευθερία.	63
Καταληκτικές Παρατηρήσεις.....	65
Πίνακας Συντομογραφιών.....	68
Βιβλιογραφία.....	69

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σύγχρονη ψηφιακή πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από αυτό που συχνά αποκαλούμε απόλυτη ψηφιακή μνήμη, μία μνήμη στην οποία τα πάντα καταγράφονται, έστω και αν δεν έχει συναινέσει προς τούτο το ενδιαφερόμενο πρόσωπο. Στην εποχή μας, οι χρήστες του Διαδικτύου δημοσιοποιούν καθημερινά μία πλειάδα πληροφοριών, χωρίς να αναλογίζονται τις ενδεχόμενες συνέπειες της αυτοέκθεσης στα κοινωνικά δίκτυα. Από την άλλη πλευρά, ένας σημαντικός αριθμός προσωπικών δεδομένων αναρτάται καθημερινά στο διαδίκτυο από δημόσιους φορείς. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, η εισαγωγή ενός δικαιώματος διαγραφής του ψηφιακού παρελθόντος του ατόμου, προβάλλει ως μία αναγκαιότητα. Το γεγονός αυτό, έχει ήδη γίνει αντιληπτό από την ευρωπαϊκή έννομη τάξη, την οποία απασχολεί ολοένα και περισσότερο το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης, αναζητώνται τα θεμέλια του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη τόσο στο Σύνταγμα όσο και στην ΕΣΔΑ, ενώ γίνεται ιδιαίτερη μνεία στο άρθρο 9 Α του Συντάγματος και στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, όπως το περιεχόμενο αυτού, προσδιορίστηκε από τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Στο δεύτερο κεφάλαιο, πραγματοποιείται μια προσπάθεια να οριοθετηθεί εννοιολογικά το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη έναντι του κλασικού δικαιώματος στη λήθη. Η προσπάθεια αυτή μας οδηγεί στην εξής διαπίστωση : το κλασικό δικαίωμα στη λήθη, αφορά και εφαρμόζεται στις περιπτώσεις προσβολής της ιδιωτικής ζωής προσώπων της επικαιρότητας από τα ΜΜΕ, ενώ το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη αφορά τη δημοσιοποίηση από το υποκείμενο των δεδομένων ψηφιακού υλικού στο διαδίκτυο, όπως λ.χ. φωτογραφιών, βίντεο, απόψεων, με αρνητικό αντίκτυπο που έγιναν γνωστά μέσω μηχανών αναζήτησης ή άλλων διαδικτυακών μέσων. Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στο ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, στο οποίο βασικό ρόλο παίζει η Οδηγία 95/46/ΕΚ, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24^{ης} Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και στις προσπάθειες αναμόρφωσης αυτού, με την πρόταση Κανονισμού που κατέθεσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 25.1.2012 και η οποία τώρα βρίσκεται σε επίπεδο συζητήσεων τριλόγου των οργάνων της Ένωσης. Το κεφάλαιο αυτό κλείνει

με μία συνοπτική παρουσίαση της απόφασης του ΔΕΕ στην υπόθεση C-131/2012, Google Spain SL, Google Inc. V. Agencia Espanola de Proteccion de Datos, Mario Costeja Gonzalez και μια αναφορά στα γενόμενα στην αντίπερα όχθη του Ατλαντικού, όπου το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη δεν έτυχε της καλύτερης υποδοχής. Το τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, προχωρεί σε μία στάθμιση του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη με άλλα επιμέρους δικαιώματα και έννομα συμφέροντα. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρείται στάθμιση του εν λόγω δικαιώματος με το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης, την ιστορική μνήμη και την επιχειρηματική ελευθερία, για να καταλήξουμε εν είδει συμπεράσματος στην ανάγκη διαμόρφωσης ενός λειτουργικού νομοθετικού πλαισίου, το οποίο θα ρυθμίζει όχι τη συλλογή των ευαίσθητων πληροφοριών, μιας και αυτή είναι αναπόφευκτη στην εποχή μας, αλλά τη χρήση τους.

SUMMARY

Our time is characterized by an absolute digital memory: everything is recorded, even if sometimes the people involved, do not agree with it. Every day, people around the world, publish a vast amount of personal information on the Internet, without taking into account the consequences of this self-exposure on social media. On the other hand, a significant number of personal data is posted online, daily, by public organizations. In this digital age, a new right is gradually gaining ground: the right to erasure, also known as the right to be forgotten. This new right, which is the subject of this thesis, has become a burning issue within the European Union.

In the first chapter, we search among the Articles of the Greek Constitution and the European Convention on Human Rights (ECHR), in order to find any provisions that could support the right to erasure. The chapter concludes that the right to erasure could find a base in both articles 9A of the Greek Constitution and 8 of the ECHR (as its content has been interpreted by the European Court of the Human Rights' case-law). The second chapter is, as its title suggests, an attempt to define the right to erasure, especially against the right to oblivion. The main difference between these two rights is that the right to oblivion is applied to persons, whose private life is being violated by the media. On the contrary, the right to erasure concerns abuse of personal information that a certain person sends on the Internet (e.g. abuse of pictures, videos, and personal data uploaded on community websites or being found by search engines). The third chapter presents the current legislative framework in the European legal order and especially one of its main legislations: The Data Protection Directive (officially Directive 95/46/EC on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data), which was adopted in 1995 and regulates the processing of personal data within the European Union. On 25 January 2012, the European Commission unveiled a draft European General Data Protection Regulation that will supersede the Data Protection Directive. This draft regulation, which is presented subsequently, is now the subject of an interinstitutional

trialogue, among the different EU institutions (the Council, the Commission and the Parliament). This chapter ends with a brief presentation of the European Court of Justice's judgement in the Google Spain "right to be forgotten" case (C- 131/2012, Google Spain SL και Google Inc. V. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González), as well as a presentation of a totally different approach on this issue: the one the U.S.A. take. In Europe, the right to privacy trumps freedom of speech; the reverse is true in the United States. Finally, in the fourth chapter of this paper, the right to be forgotten is weighed against other rights and legitimate interests such as freedom of speech, historical memory and entrepreneurial freedom. The inescapable conclusion is therefore this: nowadays, we cannot avoid the collection, storage, processing, presentation or communication of personal information by electronic means. That is the reason why a functioning legislative framework is needed now more than ever before.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Στην εποχή μας κάθε ψηφιακή πληροφορία γίνεται άμεσα διαθέσιμη μέσω του Διαδικτύου και τα τεκμήρια της ανθρώπινης δραστηριότητας (φωτογραφίες, οπτικοακουστικά αποσπάσματα κ.α.) αποτυπώνονται πλέον σε ψηφιακά αντίγραφα. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, η δυνατότητα διαγραφής του παρελθόντος μοιάζει σχεδόν αδύνατη. Η σύγχρονη ψηφιακή πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από μία απόλυτη ψηφιακή μνήμη, όπου τα πάντα καταγράφονται, ακόμα και χωρίς τη συγκατάθεση του ενδιαφερόμενου προσώπου¹.

Στο πλαίσιο αυτό, της απόλυτης ψηφιακής μνήμης, το ψηφιακό μας ιστορικό μπορεί πλέον να οδηγήσει στη τιμωρία για ένα αρνητικό γεγονός που συνέβη στο παρελθόν έστω και αν εμείς το θεωρούμε ασήμαντο ² . Εξάλλου, οι χρήστες του διαδικτύου δημοσιοποιούν πλειάδα προσωπικών πληροφοριών, χωρίς να υπολογίζουν τις ενδεχόμενες συνέπειες της αυτοέκθεσης σε κοινωνικά δίκτυα. Υποστηρίζεται ότι τούτο οφείλεται αφενός στο ότι το Διαδίκτυο αντιμετωπίζεται σαν μια νέα δημόσια σφαίρα, στην οποία αναπτύσσεται ο διάλογος και η επικοινωνία και αφετέρου διότι τα εν λόγω κοινωνικά δίκτυα προσφέρουν στα μέλη τους το αίσθημα ένταξης σε ένα φιλικό περιβάλλον, μια κοινότητα. Σε μια τέτοια εικονική κοινότητα, τα όρια μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου χώρου

¹ Στους ιστοχώρους κοινωνικής δικτύωσης οι χρήστες των υπηρεσιών συχνά δημοσιοποιούν προσωπικά δεδομένα άλλων χρηστών (λ.χ. φωτογραφίες στις οποίες εμφανίζονται και τρίτα πρόσωπα), χωρίς να έχουν ζητήσει τη συγκατάθεσή τους. Επισημαίνεται ότι η αναγραφή προσωπικών δεδομένων σε τέτοιου είδους ιστοσελίδες αποτελεί αυτοματοποιημένη επεξεργασία δεδομένων και υπόκειται στις διατάξεις της οδηγίας 95/46/EK και του Ν. 2472/1997, όπως δέχθηκε και το ΔΕΕ στην απόφαση Bodil Lindqvist(C – 101/2001).

² Βλ. σχετ. άρθρο: Office worker sacked for branding work boring on Facebook, The Telegraph, 26 Feb. 2009, σύμφωνα με το οποίο νεαρή εργαζόμενη απολύθηκε από την εργασία της καθώς ανέφερε στον ιστοχώρο Facebook ότι η εργασία της ήταν βαρετή, αν και δεν ανέφερε το όνομα της εταιρίας.

είναι συνήθως δυσδιάκριτα και τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα δεν έχουν πάντα τη δυνατότητα να διαχειριστούν σωστά τα προσωπικά τους δεδομένα³.

Από την άλλη πλευρά, η Πολιτεία δημοσιοποιεί ένα μεγάλο αριθμό προσωπικών δεδομένων στοχεύοντας πρωτίστως στην πρόληψη εγκλημάτων, τη διαφάνεια της δράσης του Κράτους και την εν γένει προστασία του κοινωνικού συνόλου. Έτσι, για παράδειγμα, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 2β' του Ν. 2472/1997, η δημοσιοποίηση πληροφοριών αναφορικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες επιτρέπεται με την έκδοση διάταξης του αρμόδιου Εισαγγελέα Πρωτοδικών ή Εφετών για τα κακουργήματα και πλημμελήματα που αναφέρει το άρθρο 3 παρ. 2 περ. β' του ίδιου νόμου. Στην ίδια διάταξη αναγράφονται ως σκοποί της δημοσιοποίησης αυτής η προστασία του κοινωνικού συνόλου, των ανηλίκων, των ευάλωτων ή ανίσχυρων πληθυσμιακών ομάδων και η ευχερέστερη πραγμάτωση της αξίωσης της Πολιτείας για τον κολασμό των ανωτέρω αδικημάτων.

Επιπρόσθετα, ένας σημαντικός αριθμός προσωπικών δεδομένων αναρτώνται στο Διαδίκτυο καθημερινά από δημόσιους φορείς μέσω του προγράμματος «Διαύγεια». Ο Ν. 3861/2010 προβλέπει υποχρεωτική δημοσίευση στο Διαδίκτυο για τους νόμους, τις κανονιστικές πράξεις και τις λοιπές πράξεις και αποφάσεις των κυβερνητικών και διοικητικών οργάνων⁴ αν και στο άρθρο 5 του ίδιου νόμου διαλαμβάνεται ότι δεν αναρτώνται πράξεις οι οποίες εμπεριέχουν ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα. Παρά ταύτα, στο διαδικτυακό τόπο του ανωτέρω προγράμματος δημοσιεύονται ορισμένες πράξεις που περιλαμβάνουν προσωπικά δεδομένα όπως εκείνες που αφορούν στο διορισμό και την εν γένει υπηρεσιακή

³ Βλ. Α. Μήτρου/ Α.Μ. Πισκοπάνη/ Σ. Τάσση/ Μ. Καρύδα/ Σ. Κοκολάκη, facebook, blogs και δικαιώματα, 2013, σελ. 117 επομ.

⁴ Βλ. <http://diavgeia.gov.gr/>.

εξέλιξη των δημόσιων λειτουργιών, τη συγκρότηση και τις αμοιβές συλλογικών οργάνων για την άσκηση γνωμοδοτικών και άλλων καθηκόντων στο δημόσιο τομέα, την έγκριση επενδύσεων, την κατακύρωση και ανάθεση δημοσίων συμβάσεων καθώς και πλειάδα ατομικών διοικητικών πράξεων⁵.

Γενικότερα, η έκταση της δημοσιότητας που λαμβάνουν οι πληροφορίες στο Διαδίκτυο είναι τέτοια που και όταν ακόμα ένα Δικαστήριο ή κάποια άλλη αρχή διατάξει τη διαγραφή αυτών ή απαγορεύσει την περαιτέρω διάθεση, η σχετική απόφαση κινδυνεύει να μείνει ανεφάρμοστη αφού τα δεδομένα των οποίων επιχειρείται η διαγραφή ακόμα και αν αφαιρεθούν από την αρχική σελίδα στην οποία είχαν δημοσιευθεί, είναι πολύ πιθανόν να έχουν αναδημοσιευθεί σε άλλη σελίδα, να έχουν αποθηκευτεί σε προσωρινή μνήμη ή να έχουν αρχειοθετηθεί⁶.

Ενόψει όσων σημειώθηκαν ανωτέρω, η εισαγωγή ενός δικαιώματος διαγραφής του ψηφιακού παρελθόντος του ατόμου, προβάλλει ως μία αναγκαιότητα στην εποχή της ατέρμονης ψηφιακής μνήμης. Έτσι, το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη⁷, το οποίο αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας μελέτης, απασχολεί ολοένα και περισσότερο την ευρωπαϊκή έννομη τάξη. Το 2012 εισήχθη ως ένα από τα σημεία της Πρότασης Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών⁸.

Ακόμη πιο πρόσφατα, στις 12 Μαΐου 2014 το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής αναφερόμενο ως «το Δικαστήριο»)

⁵ Για μια ενδελεχή προσέγγιση των ζητημάτων που εγείρονται βλ. Φ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή, Η Διαύγεια στη δημόσια διοίκηση υπό το πρίσμα της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ΔτΑ, 2012, σελ. 675 επομ.

⁶ Βλ. Α. Μήτρου, σχόλιο στην ΜΠρΘες 16790/2009, ΔιΜΕΕ, 2009, 403 επομ.

⁷ Η μετάφραση ακολουθεί την ορολογία που χρησιμοποιείται στη γαλλική γλώσσα (droit a l'oubli numerique)

⁸ Βλ. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/document/review2012/com_2012_11_en.pdf

εξέδωσε μια απόφαση για την προστασία των προσωπικών δεδομένων στο διαδίκτυο που εξέπληξε ευχάριστα τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) αλλά ίσως δυσaráεστησε μεγάλες ξένες εταιρείες εντός της Ε.Ε. που δραστηριοποιούνται στο διαδίκτυο. Με την εν λόγω απόφαση, έλαβε τέλος η δικαστική διαμάχη των εταιρειών Google Spain S.L. και Google Inc. και της Agencia Española de Protección de Datos (της ισπανικής αρχής προστασίας δεδομένων - Υπόθεση C-131/12), έγινε δεκτή η καταγγελία που υπέβαλε Ισπανός πολίτης κατά των δύο εταιρειών και επιβλήθηκε στην Google Inc. η υποχρέωση, αφενός, να λάβει τα αναγκαία μέτρα για τη διαγραφή από το ευρετήριό της των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που αφορούν τον M. Costeja González και, αφετέρου, να καταστήσει ανέφικτη τη μελλοντική πρόσβαση στα δεδομένα αυτά. Το Δικαστήριο με την παραπάνω απόφαση, την οποία θα παρουσιάσουμε κατωτέρω στο πλαίσιο της παρούσας, ασχολείται για πρώτη φορά με το «δικαίωμα στη λήθη» - αν και δεν το κατονομάζει ως τέτοιο και το περιορίζει σε δικαίωμα αφαίρεσης προσωπικών δεδομένων από έναν κατάλογο αποτελεσμάτων αναζήτησης.

Η μελέτη αυτή αποσκοπεί να παρουσιάσει συνοπτικά μεν, ολοκληρωμένα δε, τα διάφορα ζητήματα τα οποία εγείρονται και σχετίζονται με το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη, πάντοτε στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής έννομης τάξης, όπως μαρτυρά εξάλλου και ο τίτλος της. Έτσι, το πρώτο κεφάλαιο αφορά τη θεμελίωση του επίμαχου δικαιώματος στο Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, ενώ εν συνέχεια, παρουσιάζεται το κλασικό δικαίωμα στη λήθη, η νομική κατοχύρωση αυτού στο ελληνικό δίκαιο και πραγματοποιείται μια εννοιολογική οριοθέτηση αυτού έναντι του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη. Το τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με τις ισχύουσες ρυθμίσεις της οδηγίας 95/46/ΕΚ και του ν. 2472/1997, την πρόταση Κανονισμού για την Προστασία των Δεδομένων και την απόφαση του Δικαστηρίου, στις οποίες αναφερθήκαμε ανωτέρω και το πώς αυτές βλέπουν το επίμαχο

δικαίωμα. Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο, εξετάζονται οι περιορισμοί του δικαιώματος στην ψηφιακή λήθη και το ζήτημα της σύγκρουσης του δικαιώματος αυτού με άλλα δικαιώματα και έννομα συμφέροντα, ενώ ακολουθούν και κάποιες καταληκτικές παρατηρήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Όπως προαναφέρθηκε στις εισαγωγικές παρατηρήσεις, το κεφάλαιο αυτό καταπιάνεται με το ερώτημα εάν το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη ερείδεται στο Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ. Για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό, παρουσιάζεται εν πρώτοις η προστασία των προσωπικών δεδομένων βάσει των άρθρων 9 Α του Συντάγματος και 8 της ΕΣΔΑ και ακολουθεί η εξέταση του εν λόγω δικαιώματος από συνταγματική και υπερνομοθετική άποψη.

1. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στο Σύνταγμα

Το άρθρο 9 Α του Συντάγματος κατοχυρώνει ρητά το δικαίωμα πληροφορικής αυτοδιάθεσης, ή σύμφωνα με άλλη διατύπωση το δικαίωμα πληροφοριακού αυτοκαθορισμού ή αυτοπροσδιορισμού. Με τη διάταξη αυτή, ο συνταγματικός νομοθέτης δεν εισήγαγε στην εθνική έννομη τάξη ένα νέο ατομικό δικαίωμα. Και τούτο διότι, ήδη πριν τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, οι δημοσιολόγοι υποστήριζαν ότι το εν λόγω δικαίωμα βρίσκει συνταγματικό έρεισμα σε άλλες διατάξεις του Συντάγματος, ιδίως στο άρθρο 9 παρ. 1 Σ, το οποίο προβλέπει το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, στο άρθρο 2 παρ. 1 σχετικά με το σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου, στο άρθρο 5 παρ. 1 περί ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και στο άρθρο 19 αναφορικά με το απόρρητο των επιστολών και την ελεύθερη ανταπόκριση ή επικοινωνία⁹. Παρά ταύτα,

⁹ Βλ. Κ. Χρυσόγονου, Μια Βεβαιωτική Αναθεώρηση, 2000, σελ. 32, Μ. Σταθόπουλου, Η χρήση προσωπικών δεδομένων και η διαπάλη μεταξύ ελευθεριών των κατόχων τους και ελευθεριών των υποκειμένων τους, ΝοΒ 2000, σελ. 5, Κ. Μαυριά, Το Συνταγματικό Δικαίωμα ιδιωτικού βίου, σελ. 21, Ν. Αλιβιζάτου, Το Σύνταγμα του 1975 και η εφαρμογή του, ΝοΒ 36, σελ. 542 επομ.

η θέσπιση ειδικής συνταγματικής διάταξης θεωρήθηκε επιβεβλημένη αντίδραση σε μια εποχή που οι μέθοδοι επεξεργασίας των προσωπικών πληροφοριών εξελίσσονται διαρκώς και δημιουργούν νέους κινδύνους¹⁰.

Η προστασία των προσωπικών δεδομένων δεν σημαίνει την απόλυτη απαγόρευση της συλλογής, επεξεργασίας και χρήσης αυτών. Εξάλλου, το άρθρο 9 Α Σ δεν δίνει στο νομοθέτη τη δυνατότητα να καθιερώσει μια τέτοια απόλυτη απαγόρευση, κάτι το οποίο θα ερχόταν σε ευθεία αντίθεση προς το άρθρο 5 Α Σ. Ο κοινός νομοθέτης υποχρεώνεται ωστόσο να διαμορφώσει ένα περιοριστικό θεσμικό πλαίσιο, εντός του οποίου και μόνο είναι θεμιτή η συλλογή, επεξεργασία και χρήση των προσωπικών δεδομένων. Το δε δικαίωμα πληροφορικής αυτοδιάθεσης είναι πρωτίστως ένα ατομικό-αμυντικό δικαίωμα, στο οποίο θεμελιώνεται κυρίως αξίωση αποχής από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση των προσωπικών δεδομένων¹¹.

Φορείς του δικαιώματος αυτού είναι Έλληνες και αλλοδαποί, φυσικά και νομικά πρόσωπα. Αποδέκτης δε της ισχύος του δικαιώματος δεν είναι μόνο η κρατική εξουσία αλλά και οι ιδιώτες, καθώς η συνταγματική διάταξη δεν διακρίνει σε σχέση με το ποιος συλλέγει ή επεξεργάζεται τα προσωπικά δεδομένα ¹² . Τέλος, σημειώνεται ότι, το Σύνταγμα αναθέτει τη διασφάλιση της προστασίας των προσωπικών δεδομένων σε μία ανεξάρτητη αρχή, την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ¹³ , η οποία έχει αναπτύξει αρκετά σημαντική δραστηριότητα για την υλοποίηση των

¹⁰ Βλ. Κ. Χρυσόγονου, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2006, σελ. 210, όπου ο συγγραφέας επισημαίνει ότι: «... το δικαίωμα πληροφορικής αυτοδιάθεσης πρέπει να γίνει αντιληπτό πρώτιστα ως μια επιβεβλημένη από τα πράγματα εξειδίκευση του κατ' άρθρο 5 παρ. 1 Συντ. δικαιώματος για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και συμμετοχή στα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά δρώμενα.»

¹¹ πρβλ. Λ. Μήτρου, Η προστασία των προσωπικών δεδομένων και η νομολογία του ΣτΕ, σε Τιμ.Τομ. ΣτΕ 75 χρόνια, 2004, σελ. 346.

¹² Πρβλ. Λ. Μήτρου, Προστασία προσωπικών δεδομένων: ένα νέο δικαίωμα, σε : Δ. Τσάτσου/ Ε. Βενιζέλου / Ξ. Κοντιάδη (επιμ.), Το Νέο Σύνταγμα, 2001, σελ. 96 επομ.

¹³ Βλ. Λ. Μήτρου, η Αρχή προστασίας προσωπικών δεδομένων, 2001.

συνταγματικών και νομοθετικών προβλέψεων σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων.

2. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στην ΕΣΔΑ

Το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ αποτελεί, τη βασική νομική διάταξη για την προστασία της ιδιωτικότητας στον ευρωπαϊκό χώρο και προβλέπει τα εξής: *«1. Παν πρόσωπο δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του. 2. Δεν επιτρέπεται να υπάρξη επέμβασις δημοσίας αρχής εν τη ασκήσει του δικαιώματος τούτου, εκτός εάν η επέμβασις αυτή προβλέπεται υπό του νόμου και αποτελεί μέτρον το οποίον, εις μίαν δημοκρατικήν κοινωνίαν, είναι αναγκαίον για την εθνικήν ασφάλειαν, την δημόσιαν ασφάλειαν, την οικονομικήν ευημερίαν της χώρας, την προάσπιση της τάξεως και την πρόληψιν ποινικών παραβάσεων, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής ή την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων.»*.

Έτσι, στην παρ. 1 του άρθρου καθιερώνεται ένα θετικό δικαίωμα του ατόμου για σεβασμό της ιδιωτικής του ζωής, ενώ στην παρ. 2 θεσπίζεται η υποχρέωση του κράτους να μην επεμβαίνει κατά την άσκηση του δικαιώματος αυτού, παρά μόνον υπό συγκεκριμένες και αυστηρές προϋποθέσεις, όπως αυτές προβλέπονται στην ίδια παράγραφο. Το εν λόγω άρθρο δύναται να τύχει εφαρμογής σε κάθε δραστηριότητα που λαμβάνει χώρα στο σύγχρονο ψηφιακό περιβάλλον και απειλεί το δικαίωμα στην προστασία της ιδιωτικότητας κάθε χρήστη ψηφιακών-τεχνολογικών εφαρμογών και υπηρεσιών.

Η αυθεντική ερμηνεία και εφαρμογή του εν λόγω άρθρου γίνεται κατεξοχήν από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του

Ανθρώπου¹⁴. Το Δικαστήριο έχει αντιμετωπίσει υποθέσεις από όλο σχεδόν το φάσμα της τεχνολογίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχει παγιώσει τη νομολογία του για όλα τα κρίσιμα ζητήματα που αναφύονται σχετικά με τους κινδύνους που ελλοχεύουν στο ψηφιακό περιβάλλον για την προστασία της ιδιωτικότητας. Πιο συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ έχει μέχρι σήμερα εκδώσει αποφάσεις αναφορικά με τα ακόλουθα ζητήματα: α) τις τηλεφωνικές επικοινωνίες, β) την ηλεκτρονική καταγραφή συνομιλιών, γ) τους τηλεφωνικούς αριθμούς, δ) την παρακολούθηση από κάμερες (βίντεο - επιτήρηση), ε) την εικόνα (φωτογραφία), στ) τους υπολογιστές και ζ) το διαδίκτυο και τα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Σημειώνεται ότι ενδεχεται ορισμένες από τις κατηγορίες αυτές να εμπίπτουν στο ίδιο πλαίσιο και για το λόγο αυτό να έχουν κριθεί από τις ίδιες αποφάσεις, όπως π.χ. συμβαίνει με την καταγραφή τηλεφωνικών συνομιλιών και τους τηλεφωνικούς αριθμούς, ενώ κάποιες άλλες να αντιμετωπίζονται αυτοτελώς, όπως π.χ. συμβαίνει με την εικόνα (φωτογραφία)¹⁵.

Η επισκόπηση της ως άνω νομολογίας του ΕΔΔΑ, σχετικά με τα ζητήματα που συνδέονται με το ψηφιακό περιβάλλον και την ιδιωτικότητα, μας οδηγεί στα εξής συμπεράσματα: α) Το ΕΔΔΑ διατυπώνει μεν ορισμένες κατευθυντήριες αρχές και κριτήρια, κρίνει δε κυρίως κατά περίπτωση, ενώ σημαντικό ρόλο διαδραματίζει στις αποφάσεις του η αρχή της αναλογικότητας, β) Το Δικαστήριο δεν καταλήγει σε ένα εξαντλητικό ορισμό της έννοιας της ιδιωτικότητας

¹⁴ Εκτός από το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ έχει να επιδείξει πλούσια νομολογία για τα ζητήματα προστασίας της ιδιωτικότητας. Ενδεικτικά ως προς τη νομολογία του ΔΕΕ βλ. σε Χρυσούλα Π. Μουκίου, Μουσική πειρατεία, κινητά τηλέφωνα και θρησκευτική κατήχηση, Νέοι προβληματισμοί σχετικά με την «ψηφιακή ιδιωτικότητα» του ατόμου στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού γένεσθαι, ΔτΑ 2010,347, σελ. 353επ και σε Χ. Μ. Ακριβοπούλου, Η προστασία της ιδιωτικότητας στην ΕΕ: Μια ανάλυση του νομοθετικού πλαισίου και της νομολογίας του ΔΕΚ, διάλεξη στο πλαίσιο επιστημονικών εκδηλώσεων ΕΙΔΑΔ 28.3.2011, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του Ελληνικού Ινστιτούτου Διεθνούς & Αλλοδαπού δικαίου: <http://www.hiifl.gr/wp-content/uploads/Akrivopoulou-Final.pdf>.

¹⁵ Βλ. αντί πολλών τη νομολογία του ΕΔΔΑ στις υποθέσεις *Malone v. the United Kingdom* (Απόφαση της 2.8.1984), *Heglas v. Czech Republic* (Απόφαση της 1.3.2007), *Klass and Others v. Germany* (Απόφαση της 6.9.1978), *Wise v. France* (Απόφαση της 20.3.2006), *Peck v. the United Kingdom* (Απόφαση της 28.1.2003), *Von Hannover v. Germany* (Αποφάσεις της 24.6.2004 και της 7.2.2012), *Leander v. Sweden* (Απόφαση της 26.3.1987), *Copland v. the United Kingdom* (Απόφαση της 3.4.2007).

και επισημαίνει ότι πρόκειται για μια ευρεία έννοια, γ) Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή κατ' άρθρο 8 της ΕΣΔΑ εξετάζεται συχνά σε σχέση με το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ για την ελευθερία της έκφρασης, δ) Βασικό κριτήριο για τη διαπίστωση της παραβίασης ή μη του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ κάθε φορά αποτελεί η ύπαρξη συγκεκριμένου εθνικού νομοθετικού πλαισίου και πάντα υπό τις προϋποθέσεις που τίθενται στην παρ. 2 του άρθρου 8 (εθνική και δημόσια ασφάλεια, οικονομική ευημερία, προστασία λοιπών δικαιωμάτων, κ.λπ.), ε) Μέχρι σήμερα το ΕΔΔΑ έχει ασχοληθεί σχεδόν με κάθε τομέα του σύγχρονου ψηφιακού περιβάλλοντος¹⁶ και στ) το Δικαστήριο εκκινεί πάντοτε από τη διαπίστωση της αρνητικής υποχρέωσης των κρατών να μην παραβιάζουν το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή κατ' άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, αλλά επισημαίνει και την ύπαρξη μιας θετικής υποχρέωσης στα κράτη να εξασφαλίζουν το αναγκαίο νομοθετικό πλαίσιο και για την προστασία των ατόμων από παραβιάσεις της ιδιωτικής τους ζωής.

Στο σημείο αυτό παρατηρείται ότι η επίκληση και εφαρμογή του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ από τα ελληνικά δικαστήρια είναι αρκετά περιορισμένη. Αν και συχνά τα δικαστήρια έρχονται αντιμέτωπα με ζητήματα, όπως και αυτά που προαναφέρθηκαν, στο πλαίσιο διαφόρων υποθέσεων, δεν έχει μέχρι σήμερα δημιουργηθεί μια παγιωμένη αντιμετώπιση και ερμηνεία της έννοιας της ιδιωτικότητας σύμφωνα με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ από τη νομολογία. Πιο αξιόλογη διαφαίνεται η προσπάθεια που γίνεται στο πλαίσιο αυτό περισσότερο από τα δικαστήρια της ουσίας και από την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα και λιγότερο από τον Άρειο Πάγο,

¹⁶ Βλ. περαιτέρω ανάλυση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ και της σχετικής με αυτό νομολογίας στον Πρακτικό Οδηγό επί των προϋποθέσεων παραδεκτού, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα του ΕΔΔΑ : http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis&c=#n13911818434147472885497_painter, σελ. 116 επομ.

όπου και στον τομέα αυτό δεν έχει επιτευχθεί μια σταθερή αντιμετώπιση των σχετικών ζητημάτων¹⁷.

3. Το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη : συνταγματικά και υπερνομοθετικά ερείσματα.

Το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη καταρχήν βρίσκει θεμελίωση στο άρθρο 9 Α Σ, το οποίο όπως ήδη έχουμε αναφέρει, κατοχυρώνει το δικαίωμα προστασίας του ατόμου από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση προσωπικών δεδομένων. Αντίθετα, δεν μπορούμε να θεμελιώσουμε το ανωτέρω δικαίωμα στο άρθρο 9 παρ. 1 εδ. β' του Σ, δεδομένου ότι ο συνταγματικός νομοθέτης θέλησε να προστατέψει με τη διάταξη αυτή την ιδιωτική ζωή *stricto sensu* και συνεπώς, δεν δύναται να εφαρμοστεί για τη διαγραφή προσωπικών δεδομένων που δημοσιοποιούνται στο Διαδίκτυο, καθώς τα δεδομένα αυτά από τη στιγμή που θα δημοσιευτούν, εκφεύγουν του στενού πυρήνα της ιδιωτικής ζωής.

Εκτός από το άρθρο 9 Α του Σ, το εν λόγω δικαίωμα ερείδεται και στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, για το οποίο έγινε λόγος παραπάνω. Και τούτο διότι, αναπόσπαστο στοιχείο της έννοιας του ιδιωτικού βίου κατ' άρθρον 8 της ΕΣΔΑ, όπως αυτή έχει προσδιορισθεί ιδίως με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, είναι η εξουσία αυτοπροσδιορισμού, η δυνατότητα δηλαδή ενός εκάστου να επιλέξει μόνος του ποιες πτυχές του βίου του θα γνωστοποιήσει σε τρίτα πρόσωπα και ποιες όχι. Κατά αυτό το μέρος επομένως, έρεισμα στο άρθρο 8 βρίσκει και η εξουσία του ατόμου να αποφασίσει για τη διαγραφή πληροφοριών που

¹⁷ Για μια αναλυτική προσέγγιση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ και της σχετικής προς αυτό νομολογίας τόσο του ΕΔΔΑ όσο και των ελληνικών δικαστηρίων βλ. Δ. Αναστασόπουλου, Η προστασία της ιδιωτικότητας κατά το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ στο ψηφιακό περιβάλλον, ΔιΜΕΕ 2012, Τεύχος 3, σελ. 325 επομ

αφορούν το παρελθόν του, ή άλλως για την ανάσχεση της πρόσβασης τρίτων στις επίμαχες πληροφορίες.

Στο πλαίσιο του διαλόγου που διεξάγεται με αφορμή τη θέσπιση του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη στην Ε.Ε., υποστηρίζεται και η άποψη ότι θα μπορούσε να θεσπιστεί και ένα αντίστοιχο ατομικό δικαίωμα¹⁸. Ωστόσο, κατ' άλλη άποψη, δεν υφίσταται ανάγκη θέσπισης ενός αυτόνομου συνταγματικού δικαιώματος, εφόσον οι διατάξεις των άρθρων 9 Α, 2 και 5 παρ. 1 του Σ σε συνδυασμό με το άρθρο 8 ΕΣΔΑ, παρέχουν επαρκές έρεισμα για το επίμαχο δικαίωμα¹⁹.

Τέλος, σημειώνεται ότι το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη υπόκειται σε στάθμιση με άλλα συνταγματικώς κατοχυρωμένα δικαιώματα ή και έννομα συμφέροντα, με τα οποία συγκρούεται, όπως είναι λ.χ. η ελευθερία έκφρασης και η ελευθερία του Τύπου, η επιχειρηματική ελευθερία και το δικαίωμα στην ιστορική μνήμη. Το ζήτημα αυτό όμως θα μας απασχολήσει σε επόμενο κεφάλαιο.

¹⁸ Βλ. Ν. Ξανθούλη, Το δικαίωμα στη λήθη υπό το φως των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ΔιΜΕΕ, 2013, τεύχος 2, σελ. 183 επομ.

¹⁹ Βλ. Ι. Ιγγλεζάκη, Το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του, 2014, σελ. 41 επομ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται το κλασικό δικαίωμα στη λήθη, όπως διαμορφώθηκε κυρίως από τη γαλλική και την ιταλική νομική επιστήμη και νομολογία²⁰. Η παρουσίαση αυτή κρίνεται σκόπιμη δεδομένου ότι το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη ταυτίζεται συχνά, λανθασμένα, με το κλασικό δικαίωμα στη λήθη. Προκειμένου, λοιπόν, να επιτευχθεί η εννοιολογική οριοθέτηση του ενός δικαιώματος έναντι του άλλου, σημειώνονται ορισμένες γενικές παρατηρήσεις για το δικαίωμα στη λήθη και το νομοθετικό πλαίσιο του εν λόγω δικαιώματος στην ελληνική έννομη τάξη.

1. Το δικαίωμα στη λήθη : γενικές παρατηρήσεις

Το δικαίωμα στη λήθη θεμελιώνεται στο συνταγματικό δικαίωμα προστασίας της προσωπικότητας, σε συνδυασμό με την αρχή της αξίας του ανθρώπου, τα δικαιώματα της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων (άρθρα 2 παρ. 1, 5 παρ. 1, 9 παρ. β' και 9 Α Σ), συνιστά δε την αξίωση του ατόμου έναντι άλλων, να απέχουν από κάθε αναφορά στο παρελθόν του²¹. Αφορμή για τη διαμόρφωση του εν λόγω δικαιώματος στάθηκε η δημοσιοποίηση πτυχών του ιδιωτικού βίου προσώπων της επικαιρότητας, στο βαθμό που η δημοσιοποίηση αυτή δεν στηριζόταν σε ένα δικαιολογημένο ενδιαφέρον της κοινής γνώμης, αλλά συνιστούσε παραβίαση του δικαιώματος στην προσωπικότητα ή του δικαιώματος προστασίας της ιδιωτικής ζωής.

²⁰ Βλ. σχετ. Τ. Ε. Συνοδινού, *Η εικόνα στο δίκαιο*, 2007, σελ. 250 και Α. Mantelero, *U.S. Concern about the European Right to Be Forgotten and Free Speech: Much Ado about Nothing?*, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση : <http://porto.polito.it/2503514/>.

²¹ Βλ. σχετ. Λ. Μήτρου, *Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας*, 2012, σελ. 159, όπου το δικαίωμα στη λήθη ορίζεται ως « το δικαίωμα να μη γίνεται αναφορά σε γεγονότα της ζωής που αφορούν το παρελθόν και δεν είναι πλέον επίκαιρα. ».

Το δικαίωμα στη λήθη εφαρμόζεται κυρίως έναντι των ΜΜΕ, νοείται δε ως το δικαίωμα του προσώπου να μην γίνεται αντικείμενο δημοσιογραφικού ενδιαφέροντος για οδυνηρές ή δυσάρεστες καταστάσεις που αφορούν το παρελθόν του²². Έτσι, το δικαίωμα στη λήθη στοχεύει στην ομαλή επανένταξη του καταδικασθέντος στη κοινωνία μετά την έκτιση της ποινής του.

Το δικαίωμα στη λήθη δεν μπορεί ωστόσο να θεωρηθεί ένα απόλυτο δικαίωμα, αφού υποχωρεί στις περιπτώσεις που υπάρχει δικαιολογημένο ενδιαφέρον της κοινής γνώμης για ενημέρωση και πληροφόρηση. Το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Österreichischer Rundfunk v. Austria*²³, έκρινε ότι το Ανώτατο Δικαστήριο της Αυστρίας με την απαγόρευση της δημοσίευσης πληροφοριών για στέλεχος νεοναζιστικού κόμματος που είχε αποφυλακιστεί υπό ορούς, παραβίασε τη διάταξη του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, στην οποία κατοχυρώνεται η ελευθερία της έκφρασης καθόσον τα εθνικά δικαστήρια αν και έλαβαν υπόψη τον παράγοντα του χρόνου και το γεγονός ότι παρήλθε εύλογο χρονικό διάστημα από την καταδίκη του συγκεκριμένου ατόμου, δεν έλαβαν υπόψη ότι το πρόσωπο αυτό είχε αποφυλακιστεί πρόσφατα, ούτε τη βαρύτητα και την πολιτική φύση του εγκλήματος που είχε διαπράξει, όπως και το γεγονός ότι το ρεπορτάζ ήταν πλήρες και ορθό, η δε φωτογραφία που παρουσιάστηκε συνδεόταν άμεσα με το περιεχόμενο του ρεπορτάζ²⁴.

²² Βλ. Χ. Ανθόπουλου, Ελευθερία της πολιτικής συζήτησης και προστασία της τιμής των πολιτικών προσώπων. Οι αποφάσεις 467/10.10.2006 και 51/30.1.2007 του ΕΣΡ υπό το φως της νομολογίας του ΕΔΔΑ, ΕφημΔΔ 2009, σελ. 234 επομ.

²³ Βλ. ΕΔΔΑ, *Österreichischer Rundfunk v. Austria*, Απόφαση της 7.12.2006 αρ. προσφυγής 35841/02

²⁴ Σχετική απόφαση του ΕΔΔΑ είναι η *S. και Marger κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφυγής 30562/04 και 30566/04, απόφαση της 4.12.2008 : Αμφότεροι οι προσφεύγοντες είχαν κατηγορηθεί για εγκληματικές ενέργειες, αλλά δεν είχαν καταδικαστεί. Παρά ταύτα, τα δακτυλικά τους αποτυπώματα, τα προφίλ DNA τους και βιολογικό υλικό είχαν φυλαχθεί και αποθηκευτεί από την αστυνομία. Η επ' αόριστον διατήρηση γενετικών δεδομένων υπόπτων για διάπραξη εγκληματικών ενεργειών επιτρεπόταν από τον νόμο, ακόμη κι αν ο ύποπτος στη συνέχεια αθωνόταν ή απαλλασσόταν από την κατηγορία. Το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι, σύμφωνα με τις βασικές αρχές της συναφούς νομοθεσίας του Συμβουλίου της Ευρώπης και την εθνική νομοθεσία και πρακτική των λοιπών συμβαλλομένων μερών, η διατήρηση των δεδομένων απαιτείται να είναι ανάλογη του σκοπού για τον οποίο έχουν συλλεχθεί και χρονικά περιορισμένη, ιδίως στον αστυνομικό τομέα 172. Έτσι έκρινε ότι η διατήρηση προσωπικών δεδομένων κάθε υπόπτου αδιακρίτως, χωρίς χρονικό όριο και με

Στο σημείο αυτό σημειώνεται ότι το δικαίωμα στη λήθη, δεν είναι κατοχυρωμένο σε επίπεδο Συμβουλίου της Ευρώπης. Αν και υπάρχουν αρκετές αναφορές στην ανάγκη προστασίας των προσωπικών δεδομένων και παρά το γεγονός πως το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει αναγνωρίσει τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει το διαδίκτυο στα προσωπικά δεδομένα και στο δικαίωμα στην ταυτότητα, εν τούτοις δεν έχει ποτέ αναφερθεί ρητά στο δικαίωμα στη λήθη, κάνοντας το βήμα που θα επέτρεπε την πρώτη κατοχύρωση σε υπερεθνικό επίπεδο του δικαιώματος αυτού. Αντίθετα, το δικαίωμα στη διόρθωση, απαλοιφή (διαγραφή) ή κλείδωμα των προσωπικών δεδομένων έχει κατοχυρωθεί από πολύ νωρίς²⁵.

Αν και ελλείπει, συνεπώς, η ρητή αποτύπωση του δικαιώματος στη λήθη σε γραπτό δικαϊκό κανόνα στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, από τις προαναφερθείσες αποφάσεις του ΕΔΔΑ συνάγονται τα κριτήρια που λαμβάνει υπόψη το Δικαστήριο κατά τη στάθμιση του εν λόγω δικαιώματος με άλλα και την επιβολή περιορισμών σε αυτό. Βασικό μεταξύ αυτών κριτήριο θεωρείται ο διαδραμών χρόνος, καθόσον, εάν η αξιόποινη πράξη στην οποία υπέπεσε το ενδιαφερόμενο πρόσωπο δεν είναι πλέον επίκαιρη, η αναφορά των ΜΜΕ στο πρόσωπό του δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον. Επίσης, ιδιαίτερη σημασία έχει η φύση και η βαρύτητα του εγκλήματος, δεδομένου ότι λ.χ. ένα πολιτικό ή ένα ειδικό έγκλημα παραμένει ζωντανό στη συλλογική μνήμη με αποτέλεσμα να μην χάνει το ενδιαφέρον της η κοινή γνώμη. Η αντικειμενικότητα και ορθότητα της αναφοράς των ΜΜΕ στο επίμαχο συμβάν, λαμβάνεται υπόψη και τέλος εξετάζεται αν

περιορισμένη δυνατότητα των αθωωθέντων να ζητήσουν τη διαγραφή τους, συνιστούσε δυσανάλογη επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής των προσφευγόντων. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 8 ΕΣΔΑ.

²⁵ βλ. σχετ. ΕΔΔΑ, Cemalettin Canli κατά Τουρκίας, αριθ. προσφυγής 22427/04, απόφαση της 18.11.2008, ΕΔΔΑ, Segerstedt-Wiberg κ.ά. κατά Σουηδίας, αριθ. προσφυγής 62332/00, απόφαση της 6.6.2006, ΕΔΔΑ, Ciubotaru κατά Μολδαβίας, αριθ. προσφυγής 27138/04, απόφαση της 27.4.2010.

αυτή υπερβαίνει ή όχι το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης για πληροφόρηση²⁶.

Τέλος, σημειώνεται ότι το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει υιοθετήσει μια σειρά από συστάσεις προς τα κράτη-μέλη, κάνοντας μάλιστα αναφορά στο περιεχόμενο της κλασικής έννοιας του δικαιώματος στη λήθη, αν και χωρίς αναφορά στο όνομα αυτό καθαυτό. Για παράδειγμα, στη Σύσταση 13/2003 αναγνώρισε πως το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικότητας περιλαμβάνει το δικαίωμα της προστασίας της ταυτότητας προσώπου σε σχέση με προγενέστερες παραβάσεις και μετά την ολοκλήρωση της δίκης. Εξαίρεση από την προστασία αυτή αναγνωρίζεται στην περίπτωση συγκατάθεσης του προσώπου για την αποκάλυψη των δεδομένων του ή στην περίπτωση που τα πρόσωπα αυτά και η προηγούμενη παράβασή τους παραμένουν ή καθίστανται εκ νέου αντικείμενο ενδιαφέροντος²⁷.

2. Το δικαίωμα στη λήθη στο ελληνικό δίκαιο

Ο Κώδικας Δεοντολογίας Ειδησεογραφικών και άλλων Δημοσιογραφικών και Πολιτικών Εκπομπών (π.δ. 77/2003, ΦΕΚ 75 - 28.03.2003) προβλέπει στο άρθρο 11 παρ. 3 ότι στις ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές δεν αναφέρεται η καταδίκη προσώπου για ορισμένο έγκλημα μετά την έκτιση της ποινής του, παρά μόνο για λόγους δημοσίου συμφέροντος. Η διάταξη αυτή, όπως έχει διατυπωθεί, αποτελεί κατά μία άποψη, μια αναγνώριση του δικαιώματος στη λήθη²⁸. Η επιφύλαξη του δημοσίου συμφέροντος στην οποία αναφέρεται η διάταξη, σημαίνει ότι το επίμαχο δικαίωμα περιορίζεται όταν υπάρχει « εύλογο ενδιαφέρον» του κοινού για ενημέρωση²⁹.

²⁶ Βλ. σχετ. Ι.Ιγγλεζάκη, Το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του, ο.π., σελ. 78.

²⁷ Βλ. Council of Europe, Recommendation Rec (2003) 13 of the Committee of Ministers to member states on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings, principle 18, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=51365>.

²⁸ Βλ. σχετ. Ι. Ιγγλεζάκη, ο.π., σελ. 79.

²⁹ Βλ. σχετ. Χ. Ανθόπουλου, ο.π., σελ. 246.

Επιπλέον, το άρθρο 576 παρ. 3 ΚΠοινΔ προβλέπει ότι δεν αναγράφονται στο δελτίο γενικού ποινικού μητρώου τα δελτία ποινικού μητρώου μετά την πάροδο ορισμένου διαστήματος που ποικίλει, ανάλογα με τη βαρύτητα της ποινής³⁰.

Περαιτέρω, η νομοθεσία για την προστασία προσωπικών δεδομένων προβλέπει την αρχή της πεπερασμένης διάρκειας της επεξεργασίας, η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι συνιστά εφαρμογή του δικαιώματος στη λήθη. Η εν λόγω αρχή επιτάσσει τη διατήρηση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, με μορφή που επιτρέπει τον προσδιορισμό της ταυτότητας των προσώπων στα οποία αυτά αναφέρονται, μόνο για ένα χρονικό διάστημα το οποίο δεν υπερβαίνει το απαιτούμενο για την επίτευξη των σκοπών για τους οποίους έχουν συλλεγεί ή για τους οποίους υφίστανται επεξεργασία³¹.

Συνακόλουθα, η Αρχή Προστασίας Προσωπικών δεδομένων επισημαίνει ότι τα προσωπικά δεδομένα πρέπει να καταστρέφονται αμέσως μετά το πέρας της περιόδου που απαιτείται για την πραγματοποίηση του σκοπού της επεξεργασίας ή της περιόδου τήρησης των προσωπικών δεδομένων, όπως ορίζει το άρθρο 4 παρ. 1 περ. δ' του ν. 2472/1997³². Εξάλλου, συναφές με το ζήτημα

³⁰ Βλ. άρθρο 576 παρ. 3 ΚΠοινΔ : «Στο αντίγραφο γενικής χρήσης καταχωρίζεται το περιεχόμενο όλων των δελτίων ποινικού μητρώου, σύμφωνα με την προηγούμενη παράγραφο, εκτός από εκείνα: α) που αναγράφουν χρηματική ποινή ή ποινή φυλάκισης έως έξι μήνες, μετά την πάροδο τριών ετών, β) που αναγράφουν ποινή φυλάκισης πέραν των έξι μηνών ή ποινή περιορισμού σε ψυχιατρικό κατάστημα, μετά την πάροδο οκτώ ετών, γ) που αναγράφουν κάθειρξη, μετά την πάροδο είκοσι ετών.»

³¹ Βλ. άρθρο 4 παρ. 1 περ. δ του ν. 2472/1997 : « 1. Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα για να τύχουν νόμιμης επεξεργασίας πρέπει: α) δ) Να διατηρούνται σε μορφή που να επιτρέπει τον προσδιορισμό της ταυτότητας των υποκειμένων τους μόνο κατά τη διάρκεια της περιόδου που απαιτείται, κατά την κρίση της Αρχής, για την πραγματοποίηση των σκοπών της συλλογής τους και της επεξεργασίας τους. Μετά την παρέλευση της περιόδου αυτής, η Αρχή μπορεί, με αιτιολογημένη απόφασή της, να επιτρέπει τη διατήρηση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για ιστορικούς, επιστημονικούς ή στατιστικούς σκοπούς, εφόσον κρίνει ότι δεν θίγονται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση τα δικαιώματα των υποκειμένων, τους ή και τρίτων.»

³² βλ. σχετ. τη 129/2012 Απόφαση της Αρχής Προστασίας Προσωπικών δεδομένων, διαθέσιμη στο <http://www.dpa.gr>, με την οποία η Αρχή έκρινε ότι η «Marfin Εγνατία Τράπεζα» αν και υπήρχαν εσωτερικές οδηγίες για την καταστροφή των δεδομένων, παραβίασε το αρ. 10 του Ν. 2472/1997, καθώς έγγραφα, τα οποία περιείχαν προσωπικά δεδομένα υπαλλήλων και πελατών της,

ασφαλούς καταστροφής προσωπικών δεδομένων είναι και το άρθρο 10 του ν. 2472/1997, το οποίο ρυθμίζει την υποχρέωση λήψης οργανωτικών και τεχνικών μέτρων για την ασφάλεια δεδομένων και τούτο διότι πρέπει να διασφαλισθεί ότι τα προσωπικά δεδομένα δεν θα αποτελέσουν αντικείμενο αθέμιτης επεξεργασίας³³.

3. Εννοιολογική οριοθέτηση

Το δικαίωμα στη λήθη διαφοροποιείται στο ψηφιακό περιβάλλον και αποκτά άλλα χαρακτηριστικά, καθώς κρίσιμο πια είναι να δοθεί στους χρήστες του Διαδικτύου η δυνατότητα διαγραφής των προσωπικών τους δεδομένων από ιστοχώρους κοινωνικής δικτύωσης, μηχανές αναζήτησης και ιστολόγια. Έτσι, μιλάμε για ένα νέο δικαίωμα, το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη, που αποτελεί και το αντικείμενο της παρούσας μελέτης.

Στη διεθνή βιβλιογραφία απαντάται μια ποικιλία όρων που αναφέρονται στο δικαίωμα αυτό: το δικαίωμα του ατόμου να λησμονήσει (right to forget), το δικαίωμα να λησμονηθεί (right to be

εγκαταλείφθηκαν χωρίς πρότερη ασφαλή καταστροφή τους μετά το πέρας της περιόδου που απαιτείται για την πραγματοποίηση του σκοπού της επεξεργασίας.

³³ Βλ. άρθρο 10 του ν. 2472/1997 : «1. Η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι απόρρητη. Διεξάγεται αποκλειστικά και μόνο από πρόσωπα που τελούν υπό τον έλεγχο του υπεύθυνου επεξεργασίας ή του εκτελούντος την επεξεργασία και μόνο κατ' εντολήν του. 2. Για τη διεξαγωγή της επεξεργασίας ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να επιλέγει πρόσωπα με αντίστοιχα επαγγελματικά προσόντα που παρέχουν επαρκείς εγγυήσεις από πλευράς τεχνικών γνώσεων και προσωπικής ακεραιότητας για την τήρηση του απορρήτου. 3. ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να λαμβάνει τα κατάλληλα οργανωτικά και τεχνικά μέτρα για την ασφάλεια των δεδομένων και την προστασία τους από τυχαία ή αθέμιτη καταστροφή, τυχαία απώλεια, αλλοίωση, απαγορευμένη διάδοση ή πρόσβαση και κάθε άλλη μορφή αθέμιτης επεξεργασίας. Αυτά τα μέτρα πρέπει να εξασφαλίζουν επίπεδο ασφάλειας ανάλογο προς τους κινδύνους που συνεπάγεται η επεξεργασία και η φύση των δεδομένων που είναι Αντικείμενο της επεξεργασίας. Με την επιφύλαξη άλλων διατάξεων, η Αρχή παρέχει οδηγίες ή εκδίδει κανονιστικές πράξεις σύμφωνα με το άρθρο 19 παρ. 1ι' για τη ρύθμιση θεμάτων σχετικά με το βαθμό ασφαλείας των δεδομένων και των υπολογιστικών και επικοινωνιακών υποδομών, τα μέτρα ασφαλείας που είναι αναγκαίο να λαμβάνονται για κάθε κατηγορία και επεξεργασία δεδομένων, καθώς και για τη χρήση τεχνολογιών ενίσχυσης της ιδιωτικότητας. 4. Αν η επεξεργασία διεξάγεται για λογαριασμό του υπευθύνου από πρόσωπο μη εξαρτώμενο από αυτόν, η σχετική ανάθεση γίνεται υποχρεωτικά εγγράφως. Η ανάθεση προβλέπει υποχρεωτικά ότι ο ενεργών την επεξεργασία τη διεξάγει μόνο κατ' εντολήν του υπευθύνου και ότι οι λοιπές υποχρεώσεις του παρόντος άρθρου βαρύνουν αναλόγως και αυτόν.». ».

forgotten), το δικαίωμα στη λήθη (right to oblivion) και το δικαίωμα διαγραφής (right to delete)³⁴. Το πρώτο από τα παραπάνω, φαίνεται να εκφράζει την ανάγκη του ατόμου να μην υποχρεούται να έρχεται αντιμέτωπο με το παρελθόν του, ενώ το δεύτερο νοείται πρωτίστως ως ένα αρνητικό δικαίωμα με αποδέκτες τους τρίτους που υποχρεούνται να λάβουν μέτρα, ώστε αφενός να μην επεξεργάζονται προσωπικά δεδομένα και αφετέρου να απέχουν από τη δημοσιοποίηση συγκεκριμένων στοιχείων του παρελθόντος ενός προσώπου³⁵.

Το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη αν και έλκει την καταγωγή του από το κλασικό δικαίωμα στη λήθη, διαφέρει σαφώς από το δεύτερο. Και τούτο διότι, ενώ το δεύτερο αφορά τις προσβολές της ιδιωτικής ζωής προσώπων της επικαιρότητας από τα ΜΜΕ, το πρώτο αφορά την δημοσιοποίηση από το υποκείμενο των δεδομένων ψηφιακού υλικού στο Διαδίκτυο, όπως λ.χ. φωτογραφιών, βίντεο ή απόψεων με αρνητικό αντίκτυπο, τα οποία έγιναν γνωστά μέσω μηχανών αναζήτησης ή άλλων διαδικτυακών μέσων³⁶.

Το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη έχει δύο πτυχές : το δικαίωμα διαγραφής προσωπικών δεδομένων και το δικαίωμα στη λήθη. Η πρώτη εξ αυτών παρέχει στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο τη δυνατότητα να ζητήσει διαγραφή των δεδομένων, στην επεξεργασία των οποίων συναίνεσε, ενώ η δεύτερη πτυχή προστατεύει το άτομο από τη βλάβη που προκαλεί σε αυτό η διατήρηση των προσωπικών του δεδομένων για μακρό χρονικό διάστημα στο διαδίκτυο. Ενόψει τούτων καθίσταται σαφές ότι για να θεμελιωθεί το δικαίωμα στη λήθη προαπαιτείται η πάροδος ενός ικανού χρονικού διαστήματος, ώστε το πρόσωπο να μη

³⁴ Βλ. σχετ. για τα διάφορα ονόματα Ν. Ξανθούλη, ο.π., σελ. 179-180.

³⁵ Βλ. B-J Koops, *Forgetting Footprints , Shunning Shadows. A Critical Analysis of the Right to Be Forgotten in Big Data Practice*, sel. 231, διαθέσιμο στο <http://script-ed.org/?p=43> και Ν. Ξανθούλη, ο.π., σελ. 180, που επισημαίνει ότι οι δύο αυτές πτυχές εμπεριέχονται σαφώς στο δικαίωμα στη λήθη.

³⁶ Βλ. σχετ. Graux/ Ausloos/ Valcke, *The Right To Be Forgotten in The Internet Era*, 11 ICRI Working Paper, 2012, διαθέσιμο εδώ : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2174896

βρίσκεται πλέον στο επίκεντρο της δημοσιότητας. Αντίθετα, το δικαίωμα στη διαγραφή ασκείται οποτεδήποτε³⁷.

Παρά ταύτα, και τα δύο δικαιώματα έχουν κοινά στοιχεία, αφού περιορίζονται χάριν της ελευθερίας της έκφρασης ενώ όταν πρόκειται για διαδικτυακά δημοσιεύματα, τότε και τα δύο δικαιώματα έχουν ως αποδέκτες τα ίδια πρόσωπα, αφενός τους φορείς παροχής περιεχομένου και αφετέρου τους διαμεσολαβητές παροχής υπηρεσιών.³⁸

Αξιίζει να επισημανθεί μια απόφαση της ΑΠΔΠΧ, της οποίας το σκεπτικό παρουσιάζει ενδιαφέρον αν και δεν γίνεται μνεία του δικαιώματος στη λήθη ή στη ψηφιακή λήθη. Στην 8/2010 απόφασή της, η Αρχή έκρινε ότι η δημοσιοποίηση προσωπικών δεδομένων που αφορούν ποινική δίωξη, από εφημερίδα τόσο στην έντυπη όσο και στην ηλεκτρονική έκδοσή της, ήταν αντίθετη στις διατάξεις του ν. 2472/1997 και επιβλήθηκε πρόστιμο στον υπεύθυνο επεξεργασίας. Περαιτέρω, απαγορεύθηκε η αναδημοσίευση του επίμαχου δημοσιεύματος στην έντυπη έκδοση της εφημερίδας και διατάχθηκε η ανωνυμοποίηση των στοιχείων του προσφεύγοντος στο δημοσίευμα που είχε αναρτηθεί στο διαδικτυακό τόπο της εφημερίδας. Τέλος, η Αρχή απηύθυνε σύσταση στον υπεύθυνο επεξεργασίας να προσθέσει στα αρχεία του μια σαφή ένδειξη ότι εκδόθηκε η απόφαση αυτή, καθώς και σύσταση σχετικά με τα δημοσιεύματα τα αναρτημένα στον διαδικτυακό τόπο της εφημερίδας.

Η εν λόγω απόφαση κάνει μνεία των κινδύνων που ελλοχεύουν με τη παράνομη διάθεση προσωπικών δεδομένων στο Διαδίκτυο, τονίζοντας ότι η παράνομη διάθεση αυτών, ιδίως δια μηχανών αναζήτησης, θίγει δυσανάλογα τα δικαιώματα του υποκειμένου των

³⁷ Βλ. σχετ. Ambrose/ Ausloos, The Right to Be Forgotten Across the Pond, JOURNAL OF INFORMATION POLICY 3, 2013, σελ. 18 επομ., διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2032325.

³⁸ Βλ. Ι. Ιγγλεζάκη, ο.π., σελ 83.

δεδομένων. Μέσω μιας τέτοιας επεξεργασίας, το πρόσωπο συνδέεται για πάντα με μια συμπεριφορά παρελθοντική, ενώ οι σχετικές με αυτή πληροφορίες είναι προσιτές στον οποιονδήποτε, όχι μόνο σε δημοσιογράφους και ερευνητές. Κατ' αυτό τον τρόπο, τα δημοσιευμένα στο διαδίκτυο δεδομένα, δύνανται να χρησιμοποιηθούν για σκοπούς πέραν των δημοσιογραφικών ή των ερευνητικών³⁹.

³⁹ Βλ. σχετ. την απόφαση της Αρχής, διαθέσιμη στο <http://www.dpa.gr>, στην οποία επισημαίνεται ότι :
« ... ακόμα και αν γίνει δεκτό ότι τα δημοσιεύματα μιας εφημερίδας, που είναι αναρτημένα στο Διαδίκτυο, συνιστούν πιστή αναπαραγωγή εκείνων που περιλαμβάνονται και στην έντυπη έκδοσή της, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι για την πρόσβαση σε αυτά θα πρέπει κανείς να “επισκεφθεί” την ιστοσελίδα της εφημερίδας, όπου περιλαμβάνονται οι τρέχουσες κάθε φορά διαφημίσεις. Συνεπώς, η διάθεση του αρχείου μιας εφημερίδας στο Διαδίκτυο δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι επιτελεί αποκλειστικά και μόνο ιστορική και “εκπαιδευτική” λειτουργία (την οποία σε κάθε περίπτωση επιτελεί επαρκώς το φυσικό αρχείο), αλλά και εμπορική, καθώς συνιστά μια νέα υπηρεσία προσφερόμενη στους αναγνώστες-καταναλωτές με σκοπό το κέρδος από τα διαφημιστικά έσοδα.»

Κεφάλαιο τρίτο

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζεται το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο για την κατοχύρωση του δικαιώματος στην ψηφιακή λήθη. Καθώς ελάχιστες είναι οι αναφορές στο δικαίωμα ως έχει, αναζητείται το ευρύτερο νομοθετικό πλαίσιο το οποίο περιβάλλει το επίμαχο δικαίωμα, όπως η κατοχύρωση του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα ή η προστασία των προσωπικών δεδομένων. Έτσι, παρουσιάζονται το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο εντός της ευρωπαϊκής έννομης τάξης, η Πρόταση Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων που κατέθεσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 25.1.2012 και η απόφαση του ΔΕΕ της 13ης Μαΐου 2014 στην υπόθεση C-131/12 (Google Spain SL, Google Inc. v. Agencia Espanola de Proteccion de Datos, Mario Costeja Gonzalez). Τέλος, κρίνεται απαραίτητο να παρουσιαστεί συνοπτικά η στάση που τηρείται στην αντίπερα όχθη του Ατλαντικού αναφορικά με το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη, δεδομένου του σημαντικού ρόλου που παίζουν οι Η.Π.Α στο παγκόσμιο στερέωμα, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπ' όψη ότι οι περισσότεροι πάροχοι διαδικτυακών υπηρεσιών έχουν εκεί την έδρα τους.

1. Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη

Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει πολλαπλή κατοχύρωση, ακόμα και σε επίπεδο πρωτογενούς δικαίου. Το άρθρο 16 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβλέπει ότι : *«Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν»*, ενώ στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου ορίζεται

ότι « το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο είναι αρμόδια να θεσπίζουν τους κανόνες σχετικά με την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης, καθώς και από τα κράτη μέλη κατά την άσκηση δραστηριοτήτων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, και σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών». Επίσης, στο Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, που από τη Συνθήκη της Λισαβόνας κι έπειτα έχει το ίδιο κύρος με τη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ορίζεται στο άρθρο 8 πως: «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν. 2. Η επεξεργασία αυτών των δεδομένων πρέπει να γίνεται νομίμως, για καθορισμένους σκοπούς και με βάση τη συγκατάθεση του ενδιαφερομένου ή για άλλους θεμιτούς λόγους που προβλέπονται από το νόμο. Κάθε πρόσωπο δικαιούται να έχει πρόσβαση στα συλλεγόμενα δεδομένα που το αφορούν και να επιτυγχάνει τη διόρθωσή τους», ενώ τόσο στο Χάρτη, όσο και στη Συνθήκη για τη Λειτουργία της ΕΕ γίνεται αναφορά στην ύπαρξη ανεξάρτητων αρχών που διασφαλίζουν το παραπάνω δικαίωμα.

Περαιτέρω, έχουν υιοθετηθεί ο Κανονισμός 45/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 2000, σχετικά με την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας και σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών⁴⁰, καθώς και η Οδηγία 95/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Οκτωβρίου 1995 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την

⁴⁰ Βλ. Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 008 της 12.01.2001 σ. 0001 – 0022.

ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών ⁴¹ . Ο ανωτέρω Κανονισμός απευθύνεται μόνο στα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δεν αφορά στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων που λαμβάνει χώρα σε καθημερινό επίπεδο από τους παρόχους ή άλλους στα κράτη-μέλη, γι' αυτό και δεν θα αναλυθεί στην παρούσα μελέτη. Υπάρχει περαιτέρω η Οδηγία 2002/58/ΕΚ σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών⁴², η οποία εξειδικεύει και συμπληρώνει την οδηγία 95/46/ΕΚ. Παρ' ότι υπάρχουν διατάξεις που προσφέρουν προστασία στα φυσικά και νομικά πρόσωπα από την επεξεργασία των δεδομένων τους, εν τούτοις εστιάζει περισσότερο στο απόρρητο των επικοινωνιών, αφήνοντας έτσι την προστασία των προσωπικών δεδομένων στην Οδηγία 95/46/ΕΚ⁴³.

Σε ότι αφορά την Οδηγία 95/46/ΕΚ, οι διατάξεις που σχετίζονται περισσότερο με το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη είναι το άρθρο 12 στοιχείο β' και το άρθρο 14. Το πρώτο άρθρο δίνει το δικαίωμα στα πρόσωπα στα οποία αναφέρονται τα δεδομένα να λαμβάνουν «τη διόρθωση, τη διαγραφή ή το κλείδωμα των δεδομένων των οποίων η επεξεργασία δεν είναι σύμφωνη προς τις διατάξεις της παρούσας οδηγίας, ιδίως λόγω ελλιπούς ή ανακριβούς χαρακτήρα των δεδομένων». Έτσι, δεν θεμελιώνεται όμως ένα δικαίωμα διαγραφής των δεδομένων όταν το υποκείμενο των δεδομένων δεν επιθυμεί πλέον την επεξεργασία αυτών. Το δε άρθρο 14 θεμελιώνει το δικαίωμα του προσώπου στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα να αντιταχθεί στην επεξεργασία αυτών όταν συντρέχουν επιτακτικοί και νόμιμοι λόγοι σχετικοί με την προσωπική του κατάσταση, εκτός εάν στην εθνική νομοθεσία ορίζεται άλλως. Το δικαίωμα αυτό παρέχεται μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις (στις περιπτώσεις των άρθρων 7ε και

⁴¹ Βλ. Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 281 της 23.11.1995 σ. 0031 – 0050.

⁴² Βλ. Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 201 της 31.7.2002, σελ. 37

⁴³ Βλ. Γ. Νούσκαλη, Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες σύμφωνα με τις νέες κοινοτικές ρυθμίσεις της Οδηγίας 2002/58/ΕΚ, Ποινικά Χρονικά ΝΓ/2003, σελ. 319 επομ.

7στ), δηλαδή μόνο όταν η επεξεργασία που γίνεται είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση έργου δημοσίου συμφέροντος ή εμπίπτοντος στην άσκηση δημοσίας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο της επεξεργασίας ή στον τρίτο στον οποίο ανακοινώνονται τα δεδομένα ή όταν είναι απαραίτητη για την επίτευξη του εννόμου συμφέροντος που επιδιώκει ο υπεύθυνος της επεξεργασίας ή ο τρίτος ή οι τρίτοι στους οποίους ανακοινώνονται τα δεδομένα. Σε περίπτωση αιτιολογημένης αντίταξης, η επεξεργασία δεν μπορεί πλέον να αφορά τα δεδομένα αυτά. Το άρθρο 14 στοιχείο α' έχει αρκετά περιορισμένο πεδίο εφαρμογής, αφού το πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα πρέπει να επικαλεστεί «επιτακτικούς και νόμιμους λόγους» για να παύσει η επεξεργασία, ενώ ταυτόχρονα τα κράτη-μέλη δεν είναι υποχρεωμένα να θεσπίσουν δικαίωμα αντίταξης όταν το πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα έχει δώσει τη ρητή συγκατάθεσή του⁴⁴ ή όταν η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκτέλεση σύμβασης της οποίας το ενδιαφερόμενο πρόσωπο είναι συμβαλλόμενο μέρος ή για την εκτέλεση προσυμβατικών μέτρων ληφθέντων αιτήσεως του ή όταν είναι απαραίτητη για την τήρηση εκ του νόμου υποχρεώσεως του υπευθύνου της επεξεργασίας ή όταν είναι απαραίτητη για τη διαφύλαξη ζωτικού συμφέροντος του προσώπου στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα (άρθρο 7 στοιχεία α-δ).

Η δεύτερη περίπτωση στην οποία παρέχεται το δικαίωμα αντίταξης είναι σε περίπτωση επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα την οποία προτίθεται να πραγματοποιήσει ο υπεύθυνος επεξεργασίας με δραστηριότητες για την προώθηση προϊόντων ή σε περίπτωση ανακοίνωσης των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε τρίτους ή χρησιμοποίησής τους για λογαριασμό τρίτων με σκοπό τη διεξαγωγή έρευνας μέσω του ταχυδρομείου. Η δεύτερη αυτή περίπτωση είναι πιο γενική, καθώς το πρόσωπο στο οποίο

⁴⁴ 9 Βλ. και ΔΕΕ C-543/09, Deutsche Telekom AG κατά Bundesrepublik Deutschland, απόφαση του Δικαστηρίου της 5.5.2011.

αναφέρονται τα δεδομένα δικαιούται να αντιταχθεί χωρίς να χρειάζεται να προβάλει κάποια αιτιολογία.

Ένα ακόμα μειονέκτημα της Οδηγίας, πέρα από το περιορισμένο πεδίο του δικαιώματος αντίταξης, έγκειται στο ότι δεν διευκρινίζει τι γίνεται σε περίπτωση ανάκλησης της συγκατάθεσης του ατόμου στην επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων. Σε γνωμοδότησή της, η Ομάδα Εργασίας του άρθρου 29, διευκρίνισε ότι η ανάκληση της συγκατάθεσης του ατόμου δεν έχει αναδρομική ισχύ⁴⁵. Όπως λοιπόν καθίσταται φανερό, δεν υφίσταται στην ισχύουσα σήμερα νομοθεσία κατοχυρωμένο ένα δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη. Παρ' όλο που υφίστανται διατάξεις στις οποίες θα μπορούσε να θεμελιωθεί το εν λόγω δικαίωμα, το πεδίο εφαρμογής αυτών είναι αρκετά περιορισμένο.

2.Αναμόρφωση νομοθετικού πλαισίου: Η Πρόταση Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων.

Στις 25-01-2012, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσε την Πρόταση Κανονισμού για την Προστασία των Δεδομένων που θα αντικαταστήσει την Οδηγία 95/46/ΕΚ⁴⁶. Στα πλαίσια της Πρότασης το άρθρο 17 αναφέρεται σε ένα νέο «δικαίωμα των φυσικών προσώπων να λησμονηθούν» και δικαίωμα διαγραφής («Right to be forgotten and to erasure»).

⁴⁵ Βλ. Ι. Ιγγλεζάκης, Το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη σύμφωνα με την Πρόταση Κανονισμού της ΕΕ για την προστασία δεδομένων, 2012, Συνήγορος 94, σελ. 74 επομ.

⁴⁶ Βλ. Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (γενικός κανονισμός για την προστασία δεδομένων), 25.1.2012, COM(2012)0011.

Η τότε Επίτροπος Viviane Reding, ήδη πριν από την κατάθεση της Πρότασης Κανονισμού, είχε δηλώσει πως το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη, δηλαδή «*το δικαίωμα των πολιτών να αφαιρούνται τα δεδομένα τους όταν πλέον δεν είναι απαραίτητα για τον σκοπό για τον οποίο συλλέχθηκαν ή όταν οι πολίτες αποσύρουν τη συναίνεσή τους ή όταν η περίοδος αποθήκευσης των εν λόγω δεδομένων έχει λήξει*» θα ενισχυθεί⁴⁷, υπονοώντας έτσι ότι το δικαίωμα αυτό ήδη υφίσταται στις διατάξεις της οδηγίας που αφορούν τη διαγραφή των δεδομένων. Πράγματι, οι αρχές της σκοπιμότητας και της αναγκαιότητας («purposiveness and necessity») που εφαρμόζονται στα προσωπικά δεδομένα ορίζουν ότι τα προσωπικά δεδομένα διαγράφονται μετά την επίτευξη του σκοπού για τον οποίο συλλέχθηκαν⁴⁸, ενώ, όπως προαναφέρθηκε, η υφιστάμενη Οδηγία κατοχυρώνει σε περιορισμένο βαθμό το δικαίωμα αντίταξης και το δικαίωμα διαγραφής.

Σε ότι αφορά την Πρόταση του Κανονισμού, εξυπηρετεί δύο σκοπούς: αφενός, στην ενίσχυση του ελέγχου του ατόμου στα προσωπικά του δεδομένα και αφετέρου, στη μεγαλύτερη νομική βεβαιότητα και τις λιγότερες διοικητικές τυπικότητες για τις επιχειρήσεις. Ο Κανονισμός δεν εφαρμόζεται σε όσες δραστηριότητες εμπίπτουν στην εξαίρεση της συλλογής δεδομένων για οικιακή δραστηριότητα (άρθρο 2δ), καθώς και σε δεδομένα των οποίων η επεξεργασία γίνεται στο πλαίσιο ζητημάτων που εμπίπτουν στην εθνική ασφάλεια ή σε ποινικές έρευνες.

Το δικαίωμα των προσώπων να λησμονηθούν, όπως αποτυπώνεται στο άρθρο 17 της Πρότασης Κανονισμού περιλαμβάνει όχι μόνο το δικαίωμα του ατόμου να ζητήσει τη διαγραφή των προσωπικών του δεδομένων και τη μη περαιτέρω διάδοσή τους, αλλά επιπλέον το

⁴⁷ Βλ. V. Reding, The Upcoming Data Protection Reform for the European Union, 2011 International Data Privacy Law 1, σελ. 3 επομ.

⁴⁸ Σχετική είναι η αρχή της πεπερασμένης διάρκειας που προβλέπεται στο άρθρο 6 παρα. 1 στοιχ. ε της Οδηγίας 95/46/ΕΚ, η οποία επίσης προβλέπεται στο άρθρο 6 της Οδηγίας 2002/58/ΕΚ, το οποίο ορίζει ότι τα δεδομένα κίνησης πρέπει να απαλείφονται ή να καθίστανται ανώνυμα όταν δεν είναι πλέον απαραίτητα για το σκοπό της μετάδοσης μιας επικοινωνίας.

δικαίωμα να ζητήσει από τρίτους τη διαγραφή των παραπομπών σε δεδομένα, εφόσον συντρέχει μια από τις προϋποθέσεις που ορίζονται στο άρθρο. Έτσι, ο υπεύθυνος επεξεργασίας δεν έχει πλέον την εξουσία επί των προσωπικών δεδομένων του υποκειμένου. Συγκεκριμένα, στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 17 προβλέπεται το δικαίωμα του προσώπου στο οποίο αφορούν τα δεδομένα να ζητήσει από τον υπεύθυνο επεξεργασίας τη διαγραφή τους και τη μη περαιτέρω διάδοσή τους εάν συντρέχει ένας από τους ακόλουθους λόγους: α) τα δεδομένα δεν είναι πλέον απαραίτητα σε σχέση με τους σκοπούς για τους οποίους συλλέχθηκαν ή υποβλήθηκαν άλλως πως σε επεξεργασία, β) το πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα αποσύρει τη συγκατάθεση επί της οποίας βασίζεται η επεξεργασία ή το χρονικό διάστημα αποθήκευσης για το οποίο παρασχέθηκε συγκατάθεση έληξε, και δεν υφίσταται άλλος νομικός λόγος για την επεξεργασία των δεδομένων, γ) το πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα αντιτάσσεται στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δυνάμει του άρθρου 19 της Πρότασης Κανονισμού και δ) η επεξεργασία των δεδομένων δεν είναι σύμφωνη προς τον κανονισμό για άλλους λόγους.

Ύστερα από επεξεργασία της Πρότασης Κανονισμού από την Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων, προστέθηκε ως λόγος για τον οποίο κάποιος μπορεί να ζητήσει τη διαγραφή η έκδοση τελεσίδικης απόφασης από δικαστήριο ή ρυθμιστική αρχή που εδρεύει στην Ένωση που να διατάζει τη διαγραφή. Το δε δικαίωμα διαγραφής εξαρτήθηκε από την ικανότητα του υπευθύνου επεξεργασίας δεδομένων να εξακριβώσει ότι το πρόσωπο που ζητεί τη διαγραφή είναι το πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα. Στο αρχικό κείμενο γινόταν επίσης ιδιαίτερη μνεία στο δικαίωμα διαγραφής για όσα δεδομένα δημοσιοποιήθηκαν κατά την παιδική ηλικία, η οποία όμως

απαλείφθηκε, καθώς θεωρήθηκε ότι ενδεχομένως να περιορίζεται έτσι το πεδίο έκτασης του Κανονισμού .

Στην ισχύουσα μέχρι σήμερα νομοθεσία, η πρώτη από τις ανωτέρω περιπτώσεις προβλέπεται στο άρθρο 12 παρ. 2 της Οδηγίας 95/46/ΕΚ, με τη διαφορά όμως ότι στο ισχύον μέχρι τώρα άρθρο η διαγραφή των δεδομένων προβλέπεται μόνο όταν η επεξεργασία δεν είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της Οδηγίας, ιδίως λόγω ανακριβούς ή ελλιπούς χαρακτήρα τους, ενώ στο άρθρο 6 παρ. 1 β προβλέπεται ότι η επεξεργασία των δεδομένων γίνεται για καθορισμένους, σαφείς και νόμιμους σκοπούς. Η νέα διάταξη προχωρά ένα βήμα παραπέρα, καθώς προβλέπει όχι μόνο δικαίωμα διαγραφής όταν η επεξεργασία δεν είναι σύμφωνη με τις διατάξεις του Κανονισμού, αλλά και όταν δεν είναι πλέον αναγκαία η επεξεργασία τους.

Σε ότι αφορά τη δεύτερη υποπερίπτωση, της ανάκλησης της συγκατάθεσης του υποκειμένου, πρέπει να τονιστεί πως δεν είναι απαραίτητη η επίκληση κάποιου λόγου. Συνεπώς, η ρύθμιση αφορά δεδομένα των οποίων η επεξεργασία έγινε νόμιμα, δεδομένου ότι υπήρχε η συγκατάθεση από το υποκείμενο σε αρμονία με τη ρύθμιση του άρθρου 7 παρ. 3 α, όπου προβλέπεται η ρητή συγκατάθεση του υποκειμένου προκειμένου να γίνει επεξεργασία των δεδομένων του. Η διάταξη αυτή, η οποία αποσκοπεί στο να αποκαταστήσει την ισορροπία των εξουσιών μεταξύ του υποκειμένου των δεδομένων και του υπεύθυνου επεξεργασίας, είναι η πιο αμφισβητήσιμη στο νέο άρθρο κι έχει φέρει στο προσκήνιο τις μεγάλες και ουσιαστικές διαφορές μεταξύ Ευρώπης και Αμερικής σε ότι αφορά τη νομική και πολιτιστική μεταχείριση της πληροφοριακής ιδιωτικότητας⁴⁹.

Περαιτέρω, η διαγραφή μπορεί να ζητηθεί όταν το υποκείμενο αντιτάσσεται στην επεξεργασία των δεδομένων του για λόγους που σχετίζονται με την ιδιαίτερη κατάστασή του, εκτός αν ο υπεύθυνος

⁴⁹ Βλ. Μ. Ambrose και J. Ausloos, ό.π., σελ. 12.

επεξεργασίας επικαλεστεί και αποδείξει την ύπαρξη επιτακτικών και νόμιμων λόγων για την επεξεργασία, οι οποίοι υπερσχύουν των συμφερόντων ή των θεμελιωδών δικαιωμάτων του υποκειμένου. Συνεπώς, σε αυτή την περίπτωση προβλέπεται στάθμιση μεταξύ του δικαιώματος του υποκειμένου των προσωπικών δεδομένων αφενός και των νόμιμων λόγων που επικαλείται ο υπεύθυνος επεξεργασίας. Το δικαίωμα αντίταξης της Πρότασης Κανονισμού επαναλαμβάνει σε μεγάλο βαθμό το δικαίωμα αντίταξης που κατοχυρώνεται σήμερα στο άρθρο 14 της Οδηγίας 95/46, για το οποίο έχει ήδη γίνει λόγος. Εν τούτοις, σε ότι αφορά την πρώτη περίπτωση, έχει αντιστραφεί το βάρος απόδειξης⁵⁰. Έτσι, το πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα έχει το δικαίωμα να αντιταχθεί στην επεξεργασία τους, για λόγους που αφορούν στην ιδιαίτερη κατάστασή του (όχι πλέον επιτακτικούς και νόμιμους) και ο υπεύθυνος επεξεργασίας είναι αυτός που πρέπει να προβάλει επιτακτικούς και νόμιμους λόγους για την επεξεργασία οι οποίοι υπερσχύουν των συμφερόντων ή των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών του προσώπου στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα.

Τέλος, στην Πρόταση Κανονισμού προβλέπονται άλλες δύο περιπτώσεις που επιτρέπουν στο υποκείμενο να ζητήσει τη διαγραφή των δεδομένων του : η μία είναι σε περίπτωση έκδοσης οριστικής απόφασης από δικαστήριο ή αρμόδια αρχή που να διατάσσει τη διαγραφή των δεδομένων και η άλλη όταν η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων είναι παράνομη.

Στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 17 προβλέπεται ότι εάν ο υπεύθυνος επεξεργασίας δημοσιοποίησε τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, οφείλει να λάβει κάθε εύλογο μέτρο, συμπεριλαμβανομένων τεχνικών μέτρων, σε σχέση με τα δεδομένα

⁵⁰ Βλ. Ευρωπαϊός Επόπτης Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, Γνώμη της 14ης Ιανουαρίου 2011 on the Communication from the Commission on “A comprehensive approach on personal data protection in the European Union”, σελ. 89.

για τη δημοσίευση των οποίων αρμόδιος είναι ο υπεύθυνος επεξεργασίας για να ενημερώσει τρίτους οι οποίοι επεξεργάζονται τα εν λόγω δεδομένα ότι το πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα ζητεί να διαγραφούν τυχόν σύνδεσμοι ή αντίγραφα ή αναπαραγωγές των συγκεκριμένων δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Παρ' όλα αυτά, δε φαίνεται να υπάρχει υποχρέωση των τρίτων που έχουν περαιτέρω προβεί σε επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων του χρήστη να συμμορφωθούν με το αίτημα διαγραφής⁵¹. Επίσης, προβλέπεται ότι εάν ο υπεύθυνος επεξεργασίας επέτρεψε τη δημοσίευση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τρίτο, θεωρείται υπεύθυνος για τη συγκεκριμένη δημοσίευση. Υπό αυτή την έννοια όμως, φαίνεται ότι το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη έχει μεγαλύτερη σχέση με το δικαίωμα στην πληροφόρηση και στη διαφάνεια ως προς την περαιτέρω μεταβίβαση των δεδομένων, παρά με το δικαίωμα να αντισταχθεί κάποιος στην επεξεργασία των δεδομένων του ή να ζητήσει τη διαγραφή τους.

Ωστόσο, προβλήματα φαίνεται να δημιουργεί η εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 2 παρ. 2 στοιχείο δ σχετικά με τη χρήση των δεδομένων αποκλειστικά για οικιακή δραστηριότητα ("household exemption")⁵². Σύμφωνα με την εξαίρεση αυτή, ο Κανονισμός δεν θα εφαρμόζεται σε όσους επεξεργάζονται τα δεδομένα για οικιακή χρήση. Έτσι όμως παραγνωρίζεται η ίδια η συμμετοχική φύση του διαδικτύου: στο διαδικτυακό χώρο καθένας έχει δικαίωμα να συλλέγει και να αναρτά προσωπικά δεδομένα των άλλων. Το γεγονός αυτό καθιστά ιδιαίτερα δυσχερές να αναγνωρίσουμε πότε η χρήση είναι αποκλειστικά οικιακή. Όταν λ.χ. ο μέσος χρήστης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχει εκατοντάδες «φίλους» ή «ακολούθους», πολλούς από τους οποίους δεν γνωρίζει καν προσωπικά, η χρήση θεωρείται οικιακή; Η εξαίρεση μιας τόσο μεγάλης κατηγορίας χρήσης προσωπικών

⁵¹ Βλ. Ομάδα Εργασίας Άρθρου 29 για την Προστασία Προσωπικών Δεδομένων, Opinion 01/2012 on the data protection reform proposals, 00530/12/EN, WP 191, υιοθετήθηκε στις 23.3.2012, σελ. 13.

⁵² Σημειώνεται ότι αντίστοιχη εξαίρεση υπάρχει στο άρθρο 3 παρ. 2 της Οδηγίας 95/46/ΕΚ.

δεδομένων από το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος στη λήθη αναμένεται να δημιουργήσει προβλήματα.

Το ΔΕΕ όταν αντιμετώπισε το συγκεκριμένο ζήτημα σε υπόθεσή του, υιοθέτησε μια προστατευτική ως προς τα προσωπικά δεδομένα ερμηνεία. Πιο συγκεκριμένα, στην υπόθεση Bodil Lindqvist έκρινε πως: *«...εργασία που συνίσταται στην αναφορά, επί ιστοσελίδας του διαδικτύου, σε διάφορα πρόσωπα και στον προσδιορισμό τους είτε με το όνομά τους είτε με άλλα μέσα [...] συνιστά “αυτοματοποιημένη, εν όλω ή εν μέρει, επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα”...»* και πως η εξαίρεση για την οικιακή δραστηριότητα *«πρέπει [...] να ερμηνευθεί ότι αφορά αποκλειστικά τις δραστηριότητες οι οποίες εντάσσονται στο πλαίσιο της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής των ιδιωτών, πράγμα το οποίο προδήλως δεν ισχύει για την περίπτωση της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα η οποία συνίσταται στη δημοσίευσή τους στο διαδίκτυο όπου αποκτά πρόσβαση στα δεδομένα αυτά απροσδιόριστος αριθμός προσώπων»⁵³.*

Σε μια πιο πρόσφατη απόφασή του, το ΔΕΕ κλήθηκε εκ νέου να διευκρινίσει την έννοια των «αποκλειστικά προσωπικών ή οικιακών δραστηριοτήτων». Πιο συγκεκριμένα, έπρεπε να απαντήσει αν η λειτουργία συστήματος παρακολούθησης με κάμερα που είναι εγκατεστημένο σε κατοικία με σκοπό την προστασία της ιδιοκτησίας, της υγείας και της ζωής των ιδιοκτητών της κατοικίας μπορεί να χαρακτηριστεί ως επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα *«η οποία πραγματοποιείται από φυσικό πρόσωπο στο πλαίσιο αποκλειστικά προσωπικών ή οικιακών δραστηριοτήτων»*, παρά το γεγονός ότι η κάμερα βιντεοσκοπεί και δημόσιο χώρο. Το ΔΕΕ έκρινε πως, λαμβάνοντας υπ’ όψη ότι η Οδηγία 95/46 αποσκοπεί στο να διασφαλίσει αυξημένο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων των φυσικών προσώπων, και ιδίως της

⁵³ Βλ. ΔΕΕ C-101/01, Bodil Lindqvist, απόφαση του Δικαστηρίου της 6.11.2003, σκέψεις 27 και 47.

ιδιωτικής ζωής, έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 3 παρ. 2 πρέπει να ερμηνεύεται στενά. Συνεπώς, στην υπό κρίση περίπτωση, όπου η παρακολούθηση με κάμερα ασφαλείας εκτεινόταν στον δημόσιο χώρο και, ως εκ τούτου, εξερχόταν από την ιδιωτική σφαίρα αυτού που προέβαινε στην επεξεργασία των δεδομένων με το μέσο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε πως δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αποκλειστικώς «προσωπική ή οικιακή» δραστηριότητα κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 2, δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 95/46⁵⁴. Παρ' όλα αυτά, επεσήμανε πως η Οδηγία παρέχει τη δυνατότητα να ληφθούν υπ' όψη τα νόμιμα συμφέροντα του υπευθύνου της επεξεργασίας, όπως η προστασία της ιδιοκτησίας, της υγείας και της ζωής του υπευθύνου αυτού και της οικογένειάς του, σε άλλα άρθρα όπως τα άρθρα 7, στοιχείο η', 11, παράγραφος 2, καθώς και 13, παράγραφος 1, στοιχεία δ' και ζ'⁵⁵.

Στο σημείο αυτό σημειώνεται ότι μετά την επεξεργασία από την Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και την ψηφοφορία στην Ολομέλεια, περιορίστηκε η ευθύνη του υπεύθυνου επεξεργασίας σε ότι αφορά τους τρίτους. Πλέον, το νέο κείμενο προβλέπει πως ο υπεύθυνος επεξεργασίας λαμβάνει κάθε εύλογο μέτρο για τη διαγραφή των δεδομένων από τρίτους, μόνο αν δημοσιοποίησε τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα χωρίς αιτιολόγηση κατά το άρθρο 6 της Πρότασης Κανονισμού, το οποίο αναφέρεται στη νομιμότητα της επεξεργασίας. Απαλείφθηκε επίσης η διάταξη που τον όριζε υπεύθυνο επεξεργασίας στις περιπτώσεις που επέτρεψε τη δημοσίευση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τρίτους, ενώ και ο τίτλος όλου του άρθρου άλλαξε, καθώς απαλείφθηκε η αναφορά στο

⁵⁴Βλ. ΔΕΕ C-212/13, František Ryneš κατά Úřad pro ochranu osobních údajů, απόφαση της 11.12.2014.

⁵⁵ Βλ. L. Woods, Bringing Data Protection Home? The CJEU rules on data protection law and home CCTV, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eulawanalysis.blogspot.co.uk/2014/12/bringing-data-protection-home-cjeu.html>.

δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη, αφήνοντας μόνο το δικαίωμα στη διαγραφή, αφού η Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών θεώρησε πως η ονομασία ήταν παραπλανητική σε σχέση με όσα κατοχύρωνε το άρθρο.

Η ανωτέρω Πρόταση Κανονισμού εγείρει διάφορα ερωτήματα, δεν δίνει κάποιον ορισμό του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη, ενώ διαφωνίες υφίστανται και μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο Ευρωπαίος Επόπτης Προστασίας Δεδομένων (European Data Protection Supervisor) σε ομιλία του τόνισε ότι το δικαίωμα στη λήθη αποτελεί υπερβολική έκφραση σε σχέση με αυτό που πράγματι κατοχυρώνεται στην Πρόταση Κανονισμού, η οποία προσθέτει επί της ουσίας λίγα περισσότερα στην οργάνωση της δυνατότητας διαγραφής. Τόνισε επίσης, ότι υφίσταται πρόβλημα μετάφρασης, καθώς το *droit à l'oubli*, που αποτυπώνει το δικαίωμα στη λήθη στα γαλλικά, δεν είναι ταυτόσημο με το δικαίωμα να λησμονηθεί κάποιος (*right to be forgotten*), που είναι η έκφραση που χρησιμοποιείται ευρέως για να περιγράψει το δικαίωμα που αποτυπώνεται στην Πρόταση Κανονισμού⁵⁶. Επίσης, σε γνώμη που είχε διατυπώσει σε σχέση με την προστασία των προσωπικών δεδομένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, υπογράμμισε πως το δικαίωμα των προσώπων να λησμονηθούν συνδέεται με τη φορητότητα των δεδομένων (άρθρο 18 της Πρότασης Κανονισμού), υπό την έννοια ότι και τα δύο ενισχύουν τη θέση του υποκειμένου των δεδομένων, το πρώτο επιτρέποντας στα υποκείμενα να ζητούν τη διαγραφή των δεδομένων τους και το δεύτερο ζητώντας ένα αντίγραφο των δεδομένων σε ηλεκτρονική μορφή, ώστε να μεταφερθεί σε άλλο σύστημα επεξεργασίας⁵⁷.

⁵⁶ Βλ. P. Hustinx, στην ημερίδα με θέμα *The 'Right to be Forgotten' and Beyond: Data Protection and Freedom of Expression in the Age of Web 2.0*, διοργανωθείσα στις 12.6.2012 από το Κέντρο Κοινωνικο-οικονομικών Σπουδών στην Οξφόρδη. Η ομιλία του είναι διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση : <http://www.csls.ox.ac.uk/conferences/oxpilsconference2012/Transcript-SmithJayHustinxHouse-HowpracticableisittoapplyDPtoactivitiesinvolvingFreedom.php>.

⁵⁷ Βλ. Γνώμη του Ευρωπαίου Επόπτη Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων on the Communication from the Commission on “A comprehensive approach on personal data protection in the European Union”, 24.1.2011, σελ. 18 επομ.

Εξάλλου, τις επιφυλάξεις της εξέφρασε και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία αναγνώρισε ότι το right to be forgotten δεν έχει γίνει ευρέως κατανοητό και ότι ομοιάζει σε μεγάλο βαθμό με το υφιστάμενο δικαίωμα διαγραφής των προσωπικών δεδομένων. Σύμφωνα με την Επιτροπή, αυτό θα έπρεπε να οδηγήσει σε καλύτερη διαφοροποίηση των δύο δικαιωμάτων⁵⁸. Σε άλλο έγγραφό της που συνόδεψε την Πρόταση Κανονισμού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφέρθηκε στο εν λόγω δικαίωμα ως τη ρητή υποχρέωση των υπευθύνων επεξεργασίας δεδομένων να διαγράφουν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα εφόσον τα πρόσωπα στα οποία αφορούν ζητήσουν ρητά τη διαγραφή τους και δεν υπάρχει άλλος νόμιμος λόγος για τη διατήρησή τους⁵⁹. Έτσι, στο εν λόγω έγγραφο φαίνεται ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρεί ότι το δικαίωμα του φυσικού προσώπου να λησμονηθεί ταυτίζεται με το δικαίωμα διαγραφής.

Παρά ταύτα, στην αιτιολογική σκέψη 54 της Πρότασης Κανονισμού, αναφέρεται ότι: *«για να ενισχυθεί το δικαίωμα του προσώπου στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα «να λησμονηθεί», το δικαίωμα διαγραφής πρέπει επίσης να επεκταθεί με τέτοιο τρόπο ώστε ο υπεύθυνος επεξεργασίας ο οποίος δημοσιοποίησε τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα να υποχρεούται να ενημερώνει τους τρίτους που επεξεργάζονται τα εν λόγω δεδομένα ότι ένα πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα του ζήτησε να διαγραφεί κάθε σύνδεσμος ή αντίγραφο ή αναπαραγωγή των εν λόγω δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Για τη διασφάλιση της εν λόγω ενημέρωσης, ο υπεύθυνος επεξεργασίας πρέπει να λαμβάνει κάθε εύλογο μέτρο, συμπεριλαμβανομένων τεχνικών μέτρων, σε σχέση με τα δεδομένα*

⁵⁸ Βλ. Έγγραφο εργασίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Impact Assessment Accompanying the proposed Regulation, SEC(2012) 72 final.

⁵⁹ Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής, Διασφάλιση της ιδιωτικής ζωής σε έναν συνδεδεμένο κόσμο- Ευρωπαϊκό πλαίσιο προστασίας δεδομένων για τον 21ο αιώνα, 25.1.2012, COM (2012) 9 τελικό, σελ. 6.

για τη δημοσίευση των οποίων είναι αρμόδιος. Σε σχέση με τη δημοσίευση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τρίτο, ο υπεύθυνος επεξεργασίας πρέπει να θεωρείται υπεύθυνος για τη δημοσίευση, εάν αυτός ο ίδιος ενέκρινε τη δημοσίευση από τον τρίτο», παρουσιάζοντας δηλαδή το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη ως επέκταση του δικαιώματος διαγραφής και αναφερόμενο αποκλειστικά στο άρθρο 17 (2) της Πρότασης Κανονισμού. Στο ίδιο συμπέρασμα μας οδηγεί και η αιτιολογική έκθεση στην οποία αναφέρεται πως το άρθρο 17 προσδιορίζει το δικαίωμα διαγραφής και περαιτέρω «προβλέπει τις προϋποθέσεις του δικαιώματος του προσώπου «να λησμονηθεί», συμπεριλαμβανομένης της υποχρέωσης του υπευθύνου επεξεργασίας ο οποίος δημοσιοποίησε τα δεδομένα να ενημερώνει τους τρίτους για το αίτημα του προσώπου στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα για διαγραφή τυχόν συνδέσμων ή αντιγράφων ή αναπαραγωγής των εν λόγω δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα»⁶⁰.

Η επίμαχη Πρόταση τώρα βρίσκεται σε επίπεδο συζητήσεων «τριλόγου» στο οποίο συμμετέχουν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ενώ αναμένονται αρκετές αλλαγές στο περιεχόμενο λόγω της συμμετοχής του Συμβουλίου και της προσπάθειας επίτευξης συμβιβασμού μεταξύ των τριών οργάνων. Ακόμη όμως κι ένα υιοθετηθεί, οι διαφωνίες ως προς την έννοια του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη δεν αναμένεται να τελειώσουν, καθώς δίνεται η δυνατότητα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή να υιοθετήσει κατ' εξουσιοδότηση πράξεις, προκειμένου να καθορίσει και να απλοποιήσει τα κριτήρια και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες το εν λόγω δικαίωμα θα μπορεί να ασκηθεί.

⁶⁰ Βλ. Παράγραφος 3.4.3.3 της Αιτιολογικής έκθεσης της Πρότασης Κανονισμού.

3. Η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση C-131/12 (Google Spain SL, Google Inc. v. Agencia Espanola de Proteccion de Datos, Mario Costeja Gonzalez)⁶¹

Τον Μάρτιο του 2010 ένας Ισπανός υπήκοος, ο M. Costeja González, υπέβαλε στην Ισπανική Αρχή Προστασίας Δεδομένων καταγγελία κατά της La Vanguardia Ediciones SL, η οποία εκδίδει καθημερινή εφημερίδα μεγάλης κυκλοφορίας και κατά της Google Spain και της Google Inc. Η καταγγελία υποβλήθηκε διότι κάθε φορά που ένας χρήστης του διαδικτύου εισήγαγε το ονοματεπώνυμο του M. Costeja González στη μηχανή αναζήτησης της Google, εμφανίζονταν σύνδεσμοι προς δύο σελίδες της εφημερίδας La Vanguardia, της 19ης Ιανουαρίου και της 9ης Μαρτίου 1998 αντιστοίχως, στις οποίες περιλαμβανόταν ανακοίνωση, με μνεία του ονοματεπωνύμου του M. Costeja González, για πλειστηριασμούς ακινήτων λόγω κατάσχεσης που επιβλήθηκε για κοινωνικοασφαλιστικές οφειλές.

Ο M. Costeja González ζήτησε: α) να υποχρεωθεί η La Vanguardia να απαλείψει ή να τροποποιήσει τις παραπάνω σελίδες, ώστε να μην εμφανίζονται πλέον τα σχετικά με αυτόν δεδομένα, ή να χρησιμοποιήσει τα εργαλεία που προσφέρουν οι μηχανές αναζήτησης προκειμένου να προστατευθούν τα δεδομένα αυτά και β) να υποχρεωθεί η Google Spain ή η Google Inc. να διαγράψει ή να αποκρύψει τα προσωπικά δεδομένα ώστε να μην εμφανίζονται πλέον στα αποτελέσματα αναζήτησης και να μην περιλαμβάνονται σε συνδέσμους της La Vanguardia. Περαιτέρω, τόνισε ότι η διαδικασία κατάσχεσης που είχε κινηθεί εναντίον του είχε ολοκληρωθεί και

⁶¹ Για μια αναλυτική παρουσίαση της απόφασης, βλ. E. Kelsey, Google Spain SL and Google Inc v AEPD and Mario Costeja Gonzalez: protection of personal data, freedom of information and “the right to be forgotten”, 2014 European Human Rights Law Review 4, σελ. 395 επομ.

διευθετηθεί από μακρού και ότι οποιαδήποτε μνεία της συγκεκριμένης διαδικασίας ήταν περιττή.

Η Ισπανική Αρχή Δεδομένων απέρριψε την ανωτέρω καταγγελία κατά το μέρος που αφορούσε την La Vanguardia, θεωρώντας ότι η εκ μέρους της δημοσίευση των εν λόγω πληροφοριών ήταν δικαιολογημένη, δεδομένου ότι πραγματοποιήθηκε κατ' εντολή του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων με στόχο τη μεγαλύτερη δυνατή δημοσιότητα στη διαδικασία του πλειστηριασμού ώστε να προσελκύσει τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό ενδιαφερομένων. Περαιτέρω, έκανε δεκτή την καταγγελία κατά το μέρος που αφορούσε την Google Spain και την Google Inc, εκτιμώντας ότι οι φορείς εκμετάλλευσης μηχανών αναζήτησης υπόκεινται στη νομοθεσία περί προστασίας των δεδομένων, καθόσον προβαίνουν σε επεξεργασία δεδομένων για την οποία φέρουν ευθύνη και ασκούν δραστηριότητες ενδιάμεσου στην κοινωνία της πληροφορίας. Έτσι επέβαλε τη διαγραφή, κρίνοντας ότι ο γεωγραφικός εντοπισμός των δεδομένων ή η διάδοσή τους ενδέχεται να θίγουν το θεμελιώδες δικαίωμα της προστασίας των δεδομένων και την αξιοπρέπεια του προσώπου εν ευρεία έννοια, στην οποία εμπίπτει επίσης η απλή βούληση του ενδιαφερόμενου προσώπου να μην καθίστανται γνωστά τα δεδομένα του σε τρίτους και ότι η εν λόγω υποχρέωση μπορεί να βαρύνει απευθείας τους φορείς εκμετάλλευσης μηχανών αναζήτησης, χωρίς να απαιτείται η προηγούμενη διαγραφή των δεδομένων ή των πληροφοριών από τον ιστότοπο αρχικής ανάρτησης.

Εν συνεχεία, οι εταιρίες Google Spain και η Google Inc. προσέβαλαν την απόφαση της Ισπανικής Αρχής στο Δικαστήριο (Audiencia Nacional), το οποίο υπέβαλε μια σειρά από προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ, μεταξύ άλλων και για το περιεχόμενο του δικαιώματος διαγραφής και αντίταξης στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων σε σχέση με το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη. Η Google Spain, η Google Inc., η Πολωνική Κυβέρνηση και η Επιτροπή

υποστήριξαν ενώπιον του ΔΕΕ, ότι τα άρθρα 12, στοιχείο β', και 14, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α', της οδηγίας 95/46/ΕΚ παρέχουν στα υποκείμενα των δεδομένων δικαιώματα μόνον υπό την προϋπόθεση ότι η επίμαχη επεξεργασία δεν είναι σύμφωνη με την εν λόγω οδηγία ή για επιτακτικούς και νόμιμους λόγους σχετικούς με την προσωπική τους κατάσταση, και όχι απλώς και μόνον επειδή, κατά την εκτίμησή τους, η επεξεργασία αυτή μπορεί να τους προκαλέσει βλάβη ή επειδή επιθυμούν να λησμονηθούν τα δεδομένα που έχουν αποτελέσει αντικείμενο της επεξεργασίας αυτής.

Από την άλλη πλευρά, ο M. Costeja González, η Ισπανική και η Ιταλική Κυβέρνηση υποστήριξαν ότι το υποκείμενο των δεδομένων μπορεί να αντιτάσσεται στην ευρετηρίαση των προσωπικών δεδομένων από μηχανή αναζήτησης, όταν η διάδοση των δεδομένων αυτών μέσω της εν λόγω μηχανής του προκαλεί βλάβη κι ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα στην προστασία των εν λόγω δεδομένων και στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, τα οποία εμπεριέχουν το «δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη», υπερέχουν των έννομων συμφερόντων του φορέα εκμετάλλευσης της εν λόγω μηχανής και του γενικού συμφέροντος στην ελεύθερη πληροφόρηση.

Το ΔΕΕ απέρριψε τα επιχειρήματα της Google. Πιο συγκεκριμένα, έκρινε πως *«ακόμη και η αρχικά νόμιμη επεξεργασία μη ανακριβών δεδομένων μπορεί, με την πάροδο του χρόνου, να καταστεί αντίθετη με την οδηγία αυτή, εφόσον τα εν λόγω δεδομένα πάψουν να είναι απαραίτητα για τους σκοπούς για τους οποίους συνελέγησαν ή υπέστησαν επεξεργασία. Τούτο συμβαίνει ιδίως όταν τα δεδομένα είναι ακατάλληλα, δεν είναι ή έχουν πάψει να είναι συναφή με το οικείο ζήτημα ή είναι υπερβολικά σε σχέση με τους ως άνω σκοπούς ή με τον χρόνο που έχει παρέλθει»*⁶². Περαιτέρω το Δικαστήριο, χωρίς να αναφερθεί ρητά στο δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη, επεσήμανε ότι το

⁶² Βλ. σκέψη 93 της απόφασης .

υποκείμενο των επίμαχων δεδομένων δύναται, έχοντας ως έρεισμα τα θεμελιώδη δικαιώματα κατά τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη, να αιτηθεί να πάψει η επίμαχη πληροφορία να τίθεται στη διάθεση του κοινού με την εμφάνισή της στον κατάλογο αποτελεσμάτων μηχανών αναζήτησης, χωρίς να προϋποτίθεται ότι η εμφάνιση της πληροφορίας του προκαλεί βλάβη. Εξάλλου, έκρινε ότι το δικαίωμα αυτό υπερέχει καταρχήν όχι μόνο του οικονομικού συμφέροντος του φορέα εκμετάλλευσης της μηχανής αναζήτησης, αλλά και του συμφέροντος του κοινού να αποκτήσει την πληροφορία αυτή. Παρά ταύτα, διευκρίνισε ότι η ανωτέρω διαπίστωση δεν ισχύει όταν, για ειδικούς λόγους (όπως λ.χ. ο ρόλος που διαδραματίζει το εν λόγω πρόσωπο στον δημόσιο βίο), προκύπτει ότι η επέμβαση στα θεμελιώδη δικαιώματά του ατόμου δικαιολογείται από το υπέρτερο συμφέρον του κοινού για πρόσβαση στην επίμαχη πληροφορία.

Το ΔΕΕ συνέχισε, εξετάζοντας την συγκεκριμένη υπόθεση και έκρινε πως σε ότι αφορά τον M. Costeja González, ο ευαίσθητος χαρακτήρας των πληροφοριών που περιλαμβάνονται στις ανακοινώσεις της εφημερίδας για την ιδιωτική ζωή του και το γεγονός ότι η αρχική δημοσίευση των σελίδων πραγματοποιήθηκε προ δεκαέξι ετών, συνηγορούσαν στο ότι έχει βασίμως δικαίωμα να πάψουν οι πληροφορίες αυτές να συνδέονται με το ονοματεπώνυμό του μέσω τέτοιου καταλόγου, εφόσον δεν υφίστανται ιδιαίτεροι λόγοι που να δικαιολογούν υπέρτερο συμφέρον του κοινού για πρόσβαση, μέσω αναζήτησης, στις πληροφορίες αυτές.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί πως ο Εισαγγελέας Niilo Jaaskinen στις Προτάσεις του (της 25ης Ιουνίου 2013) είχε καταλήξει σε αντίθετο συμπέρασμα, υποστηρίζοντας ότι η μηχανή αναζήτησης επεξεργάζεται μεν δεδομένα, πλην όμως όχι κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να θεωρηθεί υπεύθυνος επεξεργασίας⁶³. Επίσης, έκρινε πως οι

⁶³ Βλ. τις Προτάσεις του Εισαγγελέα του ΔΕΕ Niilo Jaaskinen της 25.6.2013 στην υπόθεση C-131/12, παρ. 100.

διατάξεις της Οδηγίας 95/46/EK δεν επαρκούν για την κατοχύρωση του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη, τονίζοντας ότι, *«για να συμβεί κάτι τέτοιο, θα έπρεπε να θυσιαστούν δικαιώματα κεφαλαιώδους σημασίας, όπως η ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης»* και κάλεσε το Δικαστήριο να μην προβεί στη διαπίστωση ότι μια τέτοια σύγκρουση θα μπορούσε να λυθεί με ad hoc στάθμιση⁶⁴.

Όπως ήταν αναμενόμενο, η απόφαση αυτή προκάλεσε πλήθος αντιδράσεων και διάφοροι προβληματισμοί διατυπώθηκαν στη σχετική βιβλιογραφία. Η Google ανακοίνωσε πως θα ήταν σε θέση να απομακρύνει τους συνδέσμους από τον Ιούνιο του 2014, ύστερα από σχετικό αίτημα των ενδιαφερόμενων ιδιωτών το οποίο θα εξετάζεται από το νομικό τμήμα της εταιρίας. Σε περίπτωση που το σχετικό αίτημα θεωρηθεί βάσιμο, η μηχανή αναζήτησης θα αφαιρεί τα αποτελέσματα που εμφανίζονται στα 28 κράτη-μέλη, καθώς και στη Νορβηγία, Ισλανδία, Ελβετία και Λιχτενστάιν. Ωστόσο, ο επίμαχος σύνδεσμος θα παραμένει διαθέσιμος μέσω αναζήτησης στη σελίδα google.com⁶⁵ ⁶⁶. Τέλος, η αφαίρεση του συνδέσμου θα επηρεάσει μόνο τις αναζητήσεις που πραγματοποιούνται με χρήση του ονόματος του υποκειμένου στο

⁶⁴ ibid, παρ. 133.

⁶⁵ Για τον ίδιο λόγο, δηλαδή την αφαίρεση των επίμαχων συνδέσμων από τη γαλλική ιστοσελίδα της Google, αλλά διατήρηση τους κατά τα άλλα, γαλλικό δικαστήριο επέβαλε πρόσφατα βαρύ πρόστιμο στην εταιρία, βλ. σχετ. L. Vaas, Google fined for not taking down "right to be forgotten" links worldwide, naked security 19.11.2014, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: https://nakedsecurity.sophos.com/2014/11/19/google-fined-for-not-taking-down-right-to-be-forgotten-links-worldwide/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+nakedsecurity+%28Naked+Security+-+Sophos%29

⁶⁶ Το γεγονός αυτό επικρίθηκε πρόσφατα στις κατευθυντήριες οδηγίες που εξέδωσε η Επιτροπή Εργασιών του άρθρου 29 για την εφαρμογή του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη και θεωρήθηκε προσπάθεια παράκαμψης του ευρωπαϊκού δικαίου και της νομολογίας του ΔΕΕ. Βλ. σχετ. Guidelines on the implementation of the Court of Justice of the European Union judgment on "Google Spain and inc v. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González" C-131/121, υιοθετήθηκαν στις 26.11.2014, διαθέσιμες στο σύνδεσμο: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp225_en.pdf.

οποίο αφορούν τα δεδομένα και όχι αναζητήσεις για άλλα θέματα που ενδεχομένως εμφανίζουν το αποτέλεσμα αυτό⁶⁷.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η απόφαση αυτή δέχθηκε πληθώρα επικρίσεων. Έχει υποστηριχθεί ότι δίνει οιονεί δικαστικό ρόλο στις μηχανές αναζήτησης, οι οποίες ελλοχεύει ο κίνδυνος να μετατραπούν σε μηχανές λογοκρισίας. Επίσης, τα κριτήρια που έθεσε το Δικαστήριο απαιτούν εξειδίκευση, καθώς «ο ρόλος που διαδραματίζει το υποκείμενο στο δημόσιο βίο» αποτελεί μια αφηρημένη έννοια που πρέπει να κρίνεται κάθε φορά *in concreto*⁶⁸. Περαιτέρω, υποστηρίζεται ότι η απόφαση έχει περιορισμένο πεδίο εφαρμογής, καθώς το ΔΕΕ δεν ζήτησε να «λησμονηθούν» οι πληροφορίες, απλά να γίνουν λιγότερο προσβάσιμες, εντοπίζοντας το πρόβλημα αποκλειστικά στο ρόλο που παίζουν οι μηχανές αναζήτησης⁶⁹.

4. Το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη στις Η.Π.Α.

Για όσους κατοικούν στην αντίπερα όχθη του Ατλαντικού, τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά. Στην Αμερική, το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα εμφανίστηκε για πρώτη φορά ως έννοια το 1890, γνωστό ως «το δικαίωμα κάποιου να τον αφήσουν στην ησυχία του («the right to be let alone»)⁷⁰. Το Ανώτατο Δικαστήριο το αναγνώρισε ως συνταγματικό δικαίωμα στην υπόθεση *Griswold v. Connecticut* το 1965, στην οποία έκρινε ότι διάταξη που απαγόρευε τη λήψη αντισυλληπτικών σε παντρεμένο ζευγάρι παραβίαζε το συζυγικό τους

⁶⁷ Βλ. M. Scott, Google Ready to Comply With 'Right to Be Forgotten' Rules in Europe, New York Times 18.6.2014, διαθέσιμο στο http://bits.blogs.nytimes.com/2014/06/18/google-ready-to-comply-with-right-to-be-forgotten-rules-in-europe/?_r=0.

⁶⁸ Βλ. J. Rosen, The Right to Be Forgotten, σελ. 348 «Trying to identify who is a public figure and who is not is increasingly elusive».

⁶⁹ Βλ. D. J. Solove, Is the Right to Be Forgotten Good or Bad? This Is the Wrong Question, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.teachprivacy.com/right-forgotten-good-bad-wrong-question/>. Εξάλλου, το ίδιο αναφέρει και η Επιτροπή Εργασιών του άρθρου 29 στις κατευθυντήριες Οδηγίες της για την εφαρμογή του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη ό.π.

⁷⁰ Βλ. Warren Samuel και Brandeis Louis, The right to privacy, 1980, Harvard Law Review 4.

δικαίωμα στην ιδιωτικότητα⁷¹. Ωστόσο, το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη, δεν έχει τύχει της καλύτερης υποδοχής στις Η.Π.Α. : δεν υφίσταται και το συνταγματικό και νομοθετικό πλαίσιο καθιστά την υιοθέτησή του αδύνατη⁷², ενώ εκτιμάται ότι ούτε στο προσεχές μέλλον θα αλλάξει κάτι⁷³, δεδομένης της θεμελιώδους σημασίας που έχει στο δικαϊκό τους σύστημα η Πρώτη Τροπολογία⁷⁴.

Το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη, έρχεται σε αντίθεση τόσο με το δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως ορίζεται αυτό και κατοχυρώνεται στην Πρώτη Τροπολογία, όσο και με τη νομολογία των αμερικανικών δικαστηρίων⁷⁵. Η Πρώτη Τροπολογία επιτρέπει τη δημοσίευση όλων των κυβερνητικών πληροφοριών που αφορούν τους ιδιώτες, συμπεριλαμβανομένων όλων των δημόσιων εγγράφων, όπως δικαστικών εγγράφων και περιλήψεων σχετικών με γεγονότα του παρελθόντος⁷⁶, ακόμα κι αν προκαλούν αμηχανία ή άλλου είδους βλάβη στο πρόσωπο το οποίο αφορούν⁷⁷.

Ένας ακόμη λόγος για τον οποίο η εφαρμογή του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη καθίσταται αδύνατη στις ΗΠΑ είναι το Τμήμα 230 του Communications Decency Act του 1996 (CDA)⁷⁸ το οποίο παρέχει ασυλία στις διαδραστικές υπηρεσίες υπολογιστών, εφόσον οι εταιρίες

⁷¹ Βλ. Griswold v. Connecticut, 381 U.S. 479 (1965).

⁷² Βλ. K. Kronenberger, The tension between principles of “sunshine laws” and “the right to be forgotten”: Trends in the treatment of personal information on the internet, Aspatore 2014 WL 3810646., σελ. 1 επομ.

⁷³ Βλ. A. Tsesis, The right to erasure: privacy, data brokers and the indefinite retention of data, 2014 Wake Forest Law Review 49, σελ. 478.

⁷⁴ «Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the government for a redress of grievances.» (1791) . Για μια ανάλυση δικαστικών αποφάσεων που εξέτασαν το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα σε σχέση με την Πρώτη Τροπολογία βλ. Walker Robert, The right to be forgotten, Hasting Law Journal 64 (101), σελ. 262-268.

⁷⁵ Βλ. McNealy Jasmine, The emerging conflict between newsworthiness and the right to be forgotten, 2012, Northern Kentucky Law Review Vol. 39 (2), σελ 2, σύμφωνα με την οποία βάσει της νομολογίας των Αμερικανικών Δικαστηρίων, όταν μια πληροφορία καταστεί δημόσια, δεν μπορεί να θεωρηθεί εκ νέου ιδιωτική .

⁷⁶ Βλ. K. Kronenberger, ό.π., σελ. 3.

⁷⁷ Βλ. S. Bennett, The “Right to be Forgotten”: Reconciling EU and US Perspectives, 2012 Berkeley Journal of International Law 30 (1), σελ. 161 επομ.

⁷⁸ Βλ. Communications Decency Act of 1996, 47 U.S.C. section 230.

αυτές δεν είναι οι δημιουργοί του περιεχομένου. Πιο συγκεκριμένα, προβλέπεται πως οι «διαδραστικές υπηρεσίες υπολογιστών» δε θα θεωρούνται ως ο εκδότης ή ο δημιουργός πληροφορίας που δημιουργήθηκε από τρίτους. Τούτο σημαίνει ότι οι εταιρίες αυτές έχουν κατ' ουσίαν ασυλία σε ότι αφορά ενδεχόμενες μηνύσεις για δυσφήμιση κλπ⁷⁹. Η ως τώρα σχετική νομολογία επιβεβαιώνει ότι οι διαδραστικές υπηρεσίες υπολογιστών, όπως για παράδειγμα οι μηχανές αναζήτησης ή οι εταιρίες και οι ιδιώτες που διαχειρίζονται ιστολόγια (blogs) και επιτρέπουν σε τρίτους να αναρτούν σχόλια, απολαμβάνουν ασυλίας σε ότι αφορά την αναγκαστική εκτέλεση. Συνεπώς, δεν μπορεί να εκδοθεί απόφαση εναντίον τους που θα διέταζε την απομάκρυνση κάποιων αποτελεσμάτων ή σχολίων ως εφαρμογή του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη⁸⁰. Παρά ταύτα, η συζήτηση για μια «νέα αρχή» και τα εμπόδια που τίθενται στην κοινωνία της πληροφορίας έχει ξεκινήσει ήδη από το 1972⁸¹.

Περαιτέρω, το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο στις ΗΠΑ επιτρέπει στους εμπόρους, τις «τράπεζες δεδομένων» και άλλους ηλεκτρονικούς διαχειριστές να αποφασίζουν για ενδεχόμενη μελλοντική χρήση των δεδομένων⁸², ενώ οι κανόνες προστασίας της ιδιωτικότητας έχουν χαρακτήρα περισσότερο συμβουλευτικό παρά υποχρεωτικό και βασίζονται περισσότερο στην αυτορρύθμιση⁸³. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν νόμοι που περιορίζουν τη διάδοση ιδιωτικών πληροφοριών σχετικά με τους ιδιώτες, όπως για παράδειγμα η the Fair Credit Reporting Act (FRAA)⁸⁴, που επιβάλλει κάποιους

⁷⁹Βλ. K. Kronenberger, ό.π., σελ. 3.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹Βλ. A. Westin και M. Baker, *Databanks in a free society: Computers, record-keeping, and privacy*, New York: Quadrangle/New York Times Book Company 1972. Οι Westin και Baker δεν εντόπιζαν το πρόβλημα στις τεχνικές δυσκολίες που μοιραία ανακύπτουν κατά τη διαγραφή των δεδομένων, αλλά θεωρούσαν πως αποτελεί ένα θέμα πολιτικής επιλογής μεταξύ της συγχώρεσης-και-λήθης και της διατήρησης με αξιολόγηση («forgive-and-forget» και «preserve but evaluate»).

⁸² Βλ.. A. Tsesis, ό.π., σελ. 434.

⁸³ Ibid, σελ. 466.

⁸⁴ Fair Credit Reporting Act of 2012, 15 U.S.C. para. 1681.

περιορισμούς στη διάδοση εκθέσεων των πιστωτικών οργανισμών σχετικά με ιδιωτικές οικονομικές πληροφορίες καταναλωτών.

Ένα άλλο παράδειγμα αποτελεί ο California Online Privacy Protection Act του 2003 (COPPA)⁸⁵ που περιορίζει την αποκάλυψη πληροφοριών των ιδιωτών που σχετίζονται με τα διαδικτυακά τους προσωπικά δεδομένα, συμπεριλαμβανομένων του ονόματος χρήστη και του κωδικού που χρησιμοποιούν για να έχουν πρόσβαση σε διαδικτυακούς τόπους. Ο νόμος αυτός ορίζει τις προσωπικές πληροφορίες ως το πρώτο όνομα ή το αρχικό του ονόματος με το επίθετο ενός ιδιώτη σε συνδυασμό με ένα από τα ακόλουθα στοιχεία: α) όνομα και επίθετο, β) διεύθυνση σπιτιού, γ) διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, δ) τηλεφωνικός αριθμός, ε) αριθμός κοινωνικής ασφάλισης και στ) οποιαδήποτε πληροφορία που μπορεί να χρησιμεύσει για την ταυτοποίηση ενός καταναλωτή. Με νεότερη τροποποίηση, οι προσωπικές πληροφορίες επεκτάθηκαν ώστε να περιλαμβάνουν το όνομα χρήστη και τον κωδικό που χρησιμοποίησε ο ιδιώτης προκειμένου να έχει πρόσβαση σε συγκεκριμένες ιστοσελίδες.

Τέλος, το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη αναγνωρίστηκε σε ότι αφορά τους ανηλίκους από την πολιτεία της Καλιφόρνια με το νόμο SB 568 της 23.9.2013, με ισχύ από την 1.1.2015. Με τη διάταξη 22581 του νόμου αυτού, οι πάροχοι υπηρεσιών οι οποίες χρησιμοποιούνται από ανηλίκους, καθώς και οι πάροχοι δικτυακών τόπων και φορητών εφαρμογών οφείλουν να διαγράφουν τις πληροφορίες που ανάρτησε ο ανήλικος, μετά από αίτημα του ιδίου⁸⁶.

Τα αμερικανικά δικαστήρια παγίως κρίνουν ότι οι πληροφορίες που είναι αληθείς και έχουν αποκτηθεί νόμιμα, απολαμβάνουν υψηλή προστασία με βάση την Πρώτη Τροπολογία, με αποτέλεσμα το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης να υπερέχει συνήθως του

⁸⁵ California business and Professional Code para. 22575-22579.

⁸⁶ Senate Bill no. 568, 23.9.2013, Privacy rights for California Minors in the Digital World

δικαιώματος στην ιδιωτικότητα⁸⁷. Έτσι, στην υπόθεση Daily Mail, το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε πως όλες οι αληθείς δημοσιεύσεις στον τύπο προστατεύονται από την Πρώτη Τροπολογία, αρκεί να έχουν αποκτηθεί με νόμιμο τρόπο⁸⁸. Αντίστοιχα, στην υπόθεση Florida Star, το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε πως: *«όταν μια εφημερίδα δημοσιεύει αληθείς πληροφορίες που έχει αποκτήσει με νόμιμο τρόπο, μπορεί να της επιβληθεί τιμωρία, μόνο στα στενά πλαίσια ενός κυβερνητικού συμφέροντος ύψιστης σημασίας»*, παρ' όλο που συνέχισε επισημαίνοντας ότι: *«Αυτό δεν σημαίνει πως τα αληθή δημοσιεύματα απολαμβάνουν αυτόματα συνταγματικής προστασίας ή ότι δεν υπάρχει ζώνη προσωπικής ιδιωτικής ζωής την οποία το κράτος μπορεί να προστατέψει από δημοσιογραφική εισβολή...»*⁸⁹.

Ενόψει των ανωτέρω, δεν μας ξενίζει που ο αμερικανικός τύπος τήρησε ιδιαιτέρως επικριτική στάση έναντι της προτεινόμενης αναμόρφωσης του προστατευτικού πλαισίου των προσωπικών δεδομένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση⁹⁰. Η κριτική που ασκήθηκε από τους Αμερικανούς επιστήμονες σε ότι αφορά το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη ήταν πολύ έντονη: το επίμαχο δικαίωμα χαρακτηρίστηκε ως *«η μεγαλύτερη απειλή στην ελευθερία της έκφρασης»* και ως μια *«Οργουελιανή οπτική επανεγγραφής ιστορίας σε επιλεκτική βάση»*⁹¹. Σύμφωνα με τον Walker, μόνο το δικαίωμα διαγραφής των προσωπικών δεδομένων που ο ίδιος ο χρήστης έχει αναρτήσει θα ήταν συμβατό με το αμερικανικό συνταγματικό δίκαιο, το οποίο είναι

⁸⁷ Για αναλυτική παρουσίαση αποφάσεων διάφορων αμερικανικών δικαστηρίων βλ. J. McNealy, ό.π., σελ. 126-133.

⁸⁸ Βλ. Smith v. Daily Mail Publishing Co., 443 U.S. 97, 103 (1979): *“if a newspaper lawfully obtains truthful information about a matter of public significance then state officials may not constitutionally punish publication of the information, absent a need to further a state interest of the highest order.”*

⁸⁹ Βλ. Fla. Star v. B.J.F., 491 U.S. 524, 541 (1989). *“Where a newspaper publishes truthful information which it has lawfully obtained, punishment may lawfully be imposed, if at all, only when narrowly tailored to a state interest of the highest order. We do not hold that truthful publication is automatically constitutionally protected, or that there is no zone of personal privacy within which the State may protect the individual from intrusion by the press. .”*

⁹⁰ Βλ. Thierer, Europe's 'Right to Be Forgotten': Privacy as Internet Censorship, The Technology Liberation Front, 23.1.2012, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://techliberation.com/2012/01/23/europesright-to-be-forgotten-privacy-as-internet-censorship>

⁹¹ Βλ. J. Rosen, The right to be forgotten, ό.π., σελ. 352.

ανεπαρκές ως προς την αντιμετώπιση των προσβολών στην ιδιωτικότητα, όμως, σε κάθε περίπτωση, θα ήταν μια βελτίωση στο ισχύον καθεστώς⁹².

Τα ζητήματα που ανακύπτουν εξαιτίας των διαφορετικών νομοθετικών πλαισίων σε Η.Π.Α. και Ε.Ε. αποκτούν άλλη βαρύτητα αν αναλογιστεί κανείς ότι οι μεγαλύτεροι και περισσότεροι φορείς παροχής διαδικτυακών υπηρεσιών είναι εγκατεστημένοι σε αμερικανικό έδαφος. Το υφιστάμενο χάσμα μεταξύ των νομοθεσιών προστασίας των προσωπικών δεδομένων δημιουργεί ένα ασταθές νομικό περιβάλλον, το οποίο εν τέλει δεν εξυπηρετεί ούτε όσους δραστηριοποιούνται στον τομέα της ελευθερίας της έκφρασης, ούτε όσους επιζητούν κατάλληλη προστασία της ιδιωτικής τους ζωής και των προσωπικών τους δεδομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Στο Προοίμιο της Πρότασης Κανονισμού της ΕΕ⁹³ αναφέρεται ότι: *«η περαιτέρω διατήρηση των δεδομένων πρέπει να επιτρέπεται όταν είναι αναγκαία για ιστορικούς ή στατιστικούς σκοπούς και σκοπούς επιστημονικής έρευνας, για λόγους δημοσίου συμφέροντος στο τομέα της δημόσιας υγείας, για την άσκηση του δικαιώματος ελευθερίας έκφρασης, όταν απαιτείται από το νόμο ή εάν υπάρχει λόγος περιορισμού της επεξεργασίας δεδομένων αντί της διαγραφής*

⁹² R. Walker, ο.π., σελ. 261.

⁹³ Βλ. ανωτέρω σελ. 26, υπό 2.

τους»⁹⁴. Στο χωρίο αυτό εντοπίζεται με χαρακτηριστικό τρόπο η πιθανή σύγκρουση του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη με άλλα δικαιώματα, η οποία αποτελεί το αντικείμενο του κεφαλαίου αυτού.

1. Δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και ελευθερία της έκφρασης

Η ελευθερία της έκφρασης κατοχυρώνεται νομοθετικά στο άρθρο 10 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, στο άρθρο 19 παρ. 2 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και στο άρθρο 19 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και στα περισσότερα εθνικά Συντάγματα⁹⁵. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Η ελευθερία της έκφρασης περιλαμβάνει την ελευθερία της γνώμης και την ελευθερία λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών, χωρίς την επέμβαση των αρχών και πέρα από τα σύνορα, κατά το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Αναπόσπαστο δε στοιχείο του εν λόγω δικαιώματος, όπως η διάταξη αυτή το κατοχυρώνει, είναι η ελευθερία της γνώμης και η ελευθερία της πληροφόρησης, η οποία συμβάλλει στη διαμόρφωση και στην έκφραση γνώμης⁹⁶. Οι περιορισμοί που επιβάλλονται νόμιμα στο δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης δεν δύνανται να βαίνουν πέραν των προβλεπόμενων στο άρθρο 10 παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ, ήτοι πρέπει να προβλέπονται από το νόμο

⁹⁴ Αιτιολογική σκέψη 53

⁹⁵ Βλ. Κ. Χρυσόγονου, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2006, σελ. 291, για αναλυτική προσέγγιση του άρθρου 14 παρ. 1 του Σ, στο οποίο κατοχυρώνεται η ελευθερία της έκφρασης.

⁹⁶ Βλ. Τ. Σταυρινάκη, Άρθρο 10, σε : Λ. Α. Σισιλιάνος (επιμ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2013, σελ. 397.

και να είναι αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία *«για την προστασία της υπόληψης ή των δικαιωμάτων των άλλων [...]»*.

Για τον Τύπο, ο οποίος έχει πλέον σημαντική παρουσία στο Διαδίκτυο, η ελευθερία μετάδοσης και λήψης πληροφοριών, και οι εγγυήσεις που παρέχονται σε αυτόν έχουν ιδιαίτερη σημασία. Ως εκ τούτου, κάθε μέτρο που περιορίζει την πρόσβαση στις πληροφορίες που το κοινό δικαιούται να λάβει, πρέπει να δικαιολογείται από ιδιαίτερα επιτακτικούς λόγους⁹⁷. Στην απόφαση Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel κατά Ουκρανίας⁹⁸, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε ότι το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ πρέπει να ερμηνεύεται ότι επιβάλλει στα κράτη μέλη μια θετική υποχρέωση να δημιουργήσουν ένα κατάλληλο κανονιστικό πλαίσιο που θα διασφαλίσει την αποτελεσματική προστασία της ελευθερίας της έκφρασης δημοσιογράφων στο Διαδίκτυο.

Από την άλλη πλευρά, οποιοσδήποτε περιορισμός επιβάλλεται στην ελευθερία της έκφρασης πρέπει να παραμείνει αναλογικός, σύμφωνα με τις γενικές αρχές της ερμηνείας του άρθρου 10 της Σύμβασης. Ο περιορισμός θα είναι ακόμη πιο δικαιολογημένος όταν δεν εμποδίζεται η κοινοποίηση της πληροφορίας με άλλα μέσα επικοινωνίας⁹⁹. Συνεπώς, όσα μέτρα λαμβάνονται για την προστασία της ιδιωτικότητας οφείλουν να εμπίπτουν στα ανωτέρω όρια αναλογικότητας και αναγκαιότητας.

Περαιτέρω, σε ότι αφορά στην προστασία των προσωπικών δεδομένων και τη σχέση της με την ελευθερία της έκφρασης, η ανάρτηση προσωπικών πληροφοριών σε διαδικτυακούς τόπους ενδέχεται να θίγει το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, ιδίως αν αναλογιστεί

⁹⁷ Βλ. ΕΔΔΑ, *Timput Info-Magazin και Anghel κατά Μολδαβίας*, αρ. προσφυγής 42864/05, απόφαση της 27.11.2007.

⁹⁸ Βλ. ΕΔΔΑ, *Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel κατά Ουκρανίας*, αρ. προσφυγής 33014/05, απόφαση της 5.5.2011.

⁹⁹ βλ. ΕΔΔΑ, *Mouvement Raëlien Suisse κατά Ελβετίας*, αρ. προσφυγής 16354/06, απόφαση της 13.1.2011, παρα. 54-58.

κάνει το συχνό φαινόμενο της μη επικαιροποίησης της πληροφορίας, γεγονός που την καθιστά αποσπασματική¹⁰⁰, ενώ πρέπει αν τονιστεί ότι ούτε η προστασία προσωπικών δεδομένων συνιστά απόλυτο δικαίωμα¹⁰¹.

Ο Ειδικός Εισηγητής των Ηνωμένων Εθνών Frank La Rue, στην έκθεση του 2011 για την προώθηση και προστασία της ελευθερίας της άποψης και της έκφρασης, προσεγγίζει διαφορετικά τα δύο δικαιώματα¹⁰², τονίζοντας πως η έλλειψη επαρκούς προστασίας της ιδιωτικότητας και των προσωπικών δεδομένων εμποδίζει την απρόσκοπτη άσκηση του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης. Η έλλειψη ανωνυμίας και η ικανότητα των κυβερνήσεων και των κρατών να έχουν πρόσβαση σε πληροφορίες των χρηστών είναι παράγοντες που υποβαθμίζουν όχι μόνο το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, αλλά και στην ελευθερία της έκφρασης, δεδομένου ότι οι χρήστες αυτολογοκρίνονται, με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η ελεύθερη διαδικτυακή διακίνηση ιδεών και πληροφοριών.

Το ΕΔΔΑ έχει προβεί πολλές φορές στη στάθμιση του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα με την ελευθερία της έκφρασης. Για να δούμε με ποιο τρόπο το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη θα μπορούσε να έρθει σε σύγκρουση με την ελευθερία της έκφρασης, κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστούν οι αποφάσεις με τις οποίες το Δικαστήριο έχει επιλύσει τις συγκρούσεις που παρουσιάστηκαν μεταξύ της ιδιωτικότητας και της ελευθερίας της έκφρασης.

Στην υπόθεση Von Hannover κατά Γερμανίας¹⁰³, το Δικαστήριο κλήθηκε να κρίνει κατά πόσον η δημοσιοποίηση φωτογραφιών της

¹⁰⁰ Βλ. Α. Μήτρου, Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας, 2012, σελ. 67.

¹⁰¹ Βλ. Ο. Pollicino και Μ. Bassini, Reconciling right to be forgotten and freedom of information in the digital age. Past and future of personal data protection in the EU. διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.ius.uio.no/english/research/news-and-events/events/conferences/2014/wcclcmdc/wccl/papers/ws14/w14-Pollicino&Bassini.pdf>

¹⁰² Βλ. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf.

¹⁰³ Βλ. ΕΔΔΑ, Von Hannover κατά Γερμανίας, ό.π.

Καρολίνας του Μονακό που άπτονταν ιδιωτικών της στιγμών παραβίαζε το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο έκρινε ότι αποφασιστικό κριτήριο για την οριοθέτηση μεταξύ του δικαιώματος της ιδιωτικότητας και της ελευθερίας του τύπου είναι κατά πόσον τα δημοσιεύματα συμβάλλουν σε μια συζήτηση γενικού ενδιαφέροντος¹⁰⁴. Εν προκειμένω, η δημοσιοποίηση εξυπηρετούσε την επιθυμία του κοινού να γνωρίζει λεπτομέρειες της ιδιωτικής ζωής ενός προσώπου που δεν ασκεί δημόσια καθήκοντα, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι είναι δημόσια γνωστό και από το γεγονός ότι οι φωτογραφίες μπορεί να τραβήχτηκαν σε απόμερους ή δημόσιους χώρους, οπότε το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η δημοσιοποίηση των επίμαχων φωτογραφιών δεν συνεισέφερε σε δημόσιο διάλογο και υπήρχε παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ.

Στην υπόθεση Axel Springer AG κατά Γερμανίας¹⁰⁵, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η απαγόρευση που επέβαλε εθνικό δικαστήριο στον ιδιοκτήτη εφημερίδας ο οποίος προτίθετο να δημοσιεύσει άρθρο με θέμα τη σύλληψη και καταδίκη γνωστού ηθοποιού συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο υπενθύμισε τα νομολογιακά κριτήρια τα οποία έχει διατυπώσει για τη στάθμιση του δικαιώματος ελεύθερης έκφρασης με το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής: α) κατά πόσον το συμβάν που αφορά το δημοσίευμα είναι γενικότερου ενδιαφέροντος: η σύλληψη και καταδίκη ενός προσώπου είναι δημόσιο δικαστικό περιστατικό, συνεπώς ενδιαφέρει το κοινό, β), κατά πόσον το θιγόμενο πρόσωπο είναι δημόσιο πρόσωπο: ο θιγόμενος ήταν ένας αρκετά γνωστός ηθοποιός ο οποίος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί δημόσιο πρόσωπο και γ), πώς αποκτήθηκαν οι πληροφορίες και κατά πόσον ήταν αξιόπιστες: εν προκειμένω οι πληροφορίες προέρχονταν από την Εισαγγελία και η ακρίβεια του περιεχομένου αμφοτέρων των δημοσιευμάτων δεν

¹⁰⁴ Βλ. ΕΔΔΑ, Editions Plon κατά Γαλλίας, αρ. προσφυγής 58148/00, απόφαση της 18.5.2004

¹⁰⁵ Βλ. ΕΔΔΑ, Axel Springer AG κατά Γερμανίας, αρ. προσφυγής, 39954/08, απόφαση της 7.2.2012

αμφισβητήθηκε από τους διάδικους. Ως εκ τούτου, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι περιορισμοί δημοσίευσης που επιβλήθηκαν στην εταιρία δεν ήταν ευλόγως ανάλογοι προς τον θεμιτό σκοπό της προστασίας της ιδιωτικής ζωής του προσφεύγοντος, διαπιστώνοντας παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ¹⁰⁶.

Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη, το οποίο έχει χαρακτηριστεί ως «η μεγαλύτερη απειλή της δεκαετίας για την ελευθερία του τύπου»¹⁰⁷ εγείρει αντίστοιχους προβληματισμούς. Ο Peter Fleisher, σύμβουλος της Google σε θέματα ιδιωτικότητας, διακρίνει τρεις διαφορετικές κατηγορίες αναρτήσεων των χρηστών του διαδικτύου και προσπαθεί να εντοπίσει τη σύγκρουση του δικαιώματος στην ψηφιακή λήθη που ενδέχεται να θέλει να ασκήσει κάποιος χρήστης με το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης¹⁰⁸. Η πρώτη κατηγορία αφορά τις αναρτήσεις στις οποίες προβαίνει ο χρήστης και εν συνεχεία αφού έχει αλλάξει γνώμη, θέλει να τις διαγράψει. Αυτή η περίπτωση εγείρει τα λιγότερα προβλήματα αφού σχεδόν όλες οι διαδικτυακές υπηρεσίες προσφέρουν αυτό το δικαίωμα. Ωστόσο, υπάρχει μεγάλη απόσταση από τη διαγραφή του ανεπιθύμητου περιεχομένου από τη σχετική ιστοσελίδα και από τη διαγραφή του από το Διαδίκτυο¹⁰⁹.

Η δεύτερη περίπτωση είναι όταν ο χρήστης αναρτά κάτι και κάποιος άλλος το αντιγράφει και το αναρτά και ο ίδιος στη δική του ιστοσελίδα. Στην περίπτωση αυτή, αν ο αρχικός χρήστης ζητήσει από τον δεύτερο να διαγράψει το περιεχόμενο (αν και όταν αντιληφθεί την αντιγραφή και εκ νέου ανάρτηση του αρχικού περιεχομένου του,

¹⁰⁶ Άλλες αποφάσεις στις οποίες το ΕΔΔΑ προβαίνει σε αντίστοιχες σταθμίσεις είναι η MGN Limited κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφυγής 39401/04, απόφαση της 18.01.2011 και Mosley κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφυγής 48009/08, απόφαση της 10.5.2011.

¹⁰⁷ Βλ. J. Rosen, The right to be forgotten, ό.π., σελ. 88.

¹⁰⁸ Βλ. P. Fleisher, Foggy thinking about the Right to Oblivion, 9.3.2011, διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <http://peterfleisher.blogspot.gr/2011/03/foggy-thinking-about-right-to-oblivion.html>

¹⁰⁹ Αυτό συμβαίνει γιατί, όπως προαναφέρθηκε, οι διαδικτυακές πλατφόρμες που «φιλοξενούν» υλικό χρησιμοποιούν διαδικτυακά ίχνη. Η χρήση των cookies, των logs, καθώς και η διατήρηση των δεδομένων αποτελούν τμήμα της ευρύτερης συζήτησης για το droit à l'oubli, όμως διαφέρουν απ' όσα προαναφέρθηκαν γιατί επικεντρώνονται στα δεδομένα που τηρούνται στην πλατφόρμα και όχι στο υλικό που (ανα)παράγουν οι χρήστες.

καθώς ο εντοπισμός των αρχείων αυτών αποτελεί πράξη ιδιαίτερα δυσχερή) και ο δεύτερος χρήστης αρνηθεί να προβεί στη διαγραφή, τότε η μόνη λύση είναι να απευθυνθεί ο πρώτος χρήστης στη διαδικτυακή πλατφόρμα στην οποία είναι αποθηκευμένο το περιεχόμενο. Έτσι όμως, η διαδικτυακή πλατφόρμα που καλείται να διαγράψει το περιεχόμενο από την ιστοσελίδα κάποιου άλλου βασισμένη μόνο στο αίτημα ενός χρήστη, πρέπει να κρίνει μεταξύ του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα του πρώτου χρήστη και του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης του δεύτερου χρήστη. Εξάλλου, είναι σίγουρο ότι θέλουμε αποφάσεις τέτοιου είδους να λαμβάνονται από τις διαδικτυακές πλατφόρμες;

Τρίτη και τελευταία περίπτωση την οποία διακρίνει ο Fleischer είναι όταν κάποιος χρήστης αναρτά περιεχόμενο που αφορά σε κάποιον άλλο, δίχως να είναι δυσφημιστικό, ώστε να βρει εφαρμογή η σχετική νομοθεσία. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην αιτιολογική έκθεση της Πρότασης Κανονισμού αναφέρεται ότι: *«για να ληφθεί υπόψη η σημασία του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης σε κάθε δημοκρατική κοινωνία, είναι απαραίτητο να ερμηνεύονται ευρέως οι έννοιες που σχετίζονται με την εν λόγω ελευθερία, έτσι ώστε να καλύπτουν όλες τις δραστηριότητες που αποσκοπούν στη διάδοση στο κοινό πληροφοριών, απόψεων ή ιδεών, ανεξάρτητα από το μέσο που χρησιμοποιείται για τη μετάδοσή τους και λαμβανομένης υπόψη της τεχνολογικής εξέλιξης»*. Ωστόσο, στο άρθρο 80 της Πρότασης Κανονισμού αφήνεται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών- μελών να ορίσουν τις εξαιρέσεις και τις παρεκκλίσεις οι οποίες θα βρίσκουν εφαρμογή έναντι του δικαιώματος διαγραφής των δεδομένων. Έτσι είναι αναμενόμενο ότι θα υπάρχουν πολλές αποκλίσεις μεταξύ των κρατών-μελών, με αποτέλεσμα τον κατακερματισμό της νομοθεσίας και ενδεχομένως μια άνιση νομολογιακή μεταχείριση των δύο δικαιωμάτων.

Όπως αντιλαμβάνεται κανείς, η στάθμιση των αντιτιθέμενων συμφερόντων μεταξύ του δικαιώματος στη λήθη και του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης δεν είναι εύκολη και καθίσταται δυσκολότερη από το γεγονός ότι το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη βρίσκεται ακόμη υπό διάπλωση¹¹⁰. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο παίζει το πρόσωπο του οποίου τα δεδομένα τυγχάνουν επεξεργασίας, δηλαδή είναι εάν είναι ή όχι δημόσιο πρόσωπο, όπως ανέφερε και το ΔΕΕ στην υπόθεση Costeja. Ως δημόσια πρόσωπα σύμφωνα με το άρθρο 7 του Ψηφίσματος 1165 (1998) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, νοούνται τα πρόσωπα που κατέχουν δημόσια θέση ή και χρησιμοποιούν δημόσιο χρήμα ή ακόμα και όλοι όσοι διαδραματίζουν ρόλο στη δημόσια ζωή, όπως στην πολιτική, επιστημονική, οικονομική, καλλιτεχνική, κοινωνική, αθλητική ή αλλού¹¹¹.

Ένας άλλος παράγοντας, ο οποίος παίζει σημαντικό ρόλο, από την άποψη ότι μπορεί να αλλάξει την ισορροπία μεταξύ των αντιτιθέμενων δικαιωμάτων είναι ο χρόνος ¹¹²: μια πληροφορία, η οποία νόμιμα δημοσιεύτηκε σε ορισμένο χρονικό σημείο, ενδέχεται με την πάροδο του χρόνου να μην είναι πλέον νόμιμα διαθέσιμη στο ευρύ κοινό. Ενόψει τούτου, καθίσταται σαφές ότι η πληροφόρηση του κοινού υπόκειται σε χρονικούς περιορισμούς και στην αρχή της αναλογικότητας, καθώς επιτρεπτή μπορεί να θεωρηθεί μόνο μια επίκαιρη, αντικειμενική και μη υπερβαίνουσα το καθαρό ενδιαφέρον για ενημέρωση αναφορά¹¹³. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης για πληροφόρηση δεν μειώνεται με την πάροδο του χρόνου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η υπόθεση Haynes v. Alfred A. Knopf στην οποία κρίθηκε ότι ο σύζυγος που κακοποιούσε τη γυναίκα του, εξακολουθούσε να απασχολεί τα μέσα

¹¹⁰ Βλ. M. Fazlioglu, Forget me not: the clash of the right to be forgotten and freedom of expression on the internet, 2013 International Data Privacy Law 3 (3), σελ. 149 επομ., 156.

¹¹¹ Βλ. μεταξύ πολλών άλλων ΕΔΔΑ, Von Hannover κατά Γερμανίας, ό.π..

¹¹² Βλ. M. Ambrose και J. Ausloos, ό.π., σελ. 2

¹¹³ Βλ. Α. Μήτρου, Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας, ό.π., σελ. 161

ενημέρωσης ακόμη και μετά την πάροδο σημαντικού χρονικού διαστήματος και παρά το γεγονός ότι είχε συμμορφωθεί ¹¹⁴.

Όσα προαναφέρθηκαν καταδεικνύουν ένα και μόνο : πως το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα εν γένει - και συγκεκριμένα στη ψηφιακή λήθη-και η ελευθερία της έκφρασης πρέπει να αντιμετωπίζονται ισότιμα. Η κατ' αρχήν ισοτιμία όμως θα καταλήξει σε *in concreto* υπεροχή του ενός δικαιώματος έναντι του άλλου, αφού έχει προηγηθεί στάθμιση των συγκεκριμένων περιστάσεων της κάθε υπόθεσης και *ad hoc* κρίση¹¹⁵. Ζητούμενο κάθε φορά είναι η δίκαιη εξισορρόπηση των δύο δικαιωμάτων.

2. Δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και ιστορική μνήμη.

Απειλεί το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη την ιστορική μνήμη; Μπορεί η διαγραφή του παρελθόντος να στερήσει το μέλλον της ανθρωπότητας; Αναντίρρητα, η ανθρωπότητα χρειάζεται σημεία αναφοράς, ώστε να είναι σε θέση να προχωρήσει. Ο άνθρωπος πάντοτε θα θέλει να γνωρίζει τις ρίζες του και να είναι σε θέση να τοποθετεί τον εαυτό του μέσα σε ένα ιστορικό πλαίσιο¹¹⁶.

¹¹⁴ Βλ. Haynes v. Alfred A. Knopf, Inc., 8 F.3d 1222 (7th Cir. 1993).

¹¹⁵ Βλ. Φ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή, ό.π., σελ. 277.

¹¹⁶ Ο Στρατής Δούκας στον πρόλογο της πρώτης έκδοσης του έργου του « Η Ιστορία ενός Αιχμαλώτου » γράφει χαρακτηριστικά : « Μονάχα οι ηλίθιοι και οι νεκροί έχουν δικαίωμα να λησμονούν· μα όσοι έχουν την πνοή της ζωής μέσα τους, οφείλουν να θυμούνται για να στοχάζονται και να συχωρούν. Η μνήμη είναι εκείνη που δίνει θροφή στο πνεύμα και στην καρδιά. Η μνήμη είν' ένα ωραίο καθήκον μέσα στη ζωή. » . Φυσικά υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη: « οι κοινωνίες ξεχνάνε για να μπορούν να επιβιώσουν. Η ιδέα ότι οι άνθρωποι θα μπορούσαν να θυμούνται τα πάντα μοιάζει εφιαλτική, αφού προσιδιάζει σε μια κοινωνία όπου οι άνθρωποι θα έμεναν προσκολλημένοι στο παρελθόν. » βλ. Β. Καραμανωλάκης, Από το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα στο δικαίωμα στη λήθη, στο δικαίωμα στη Μνήμη vs δικαίωμα στη Λήθη, Πρακτικά Στρογγυλής Τράπεζας, Διοργάνωση Ελληνική Αρχειακή Εταιρία, Οκτώβριος 2014, σελ. 28.

Προτού προχωρήσουμε ας σημειώσουμε το εξής : η ατομική μνήμη δεν μπορεί να θεωρείται ως καθαρά ιδιωτική υπόθεση, αφού υποστηρίζεται από κοινωνικά πλαίσια και συλλογικές μνήμες. Το άτομο που ζητάει τη διαγραφή των δεδομένων του επιδιώκοντας να επανεφεύρει τον εαυτό του, ουσιαστικά επιδιώκει να ανταποκριθεί στις προσδοκίες, επιθυμίες και φόβους που αποτελούν μέρος της κοινωνίας στην οποία ζει. Από την άλλη πλευρά, το δικαίωμα στη μνήμη υφίσταται ως συλλογικό δικαίωμα, με την έννοια του δικαιώματος στην ιστορία, που οδηγεί σε ποικίλες αναγνώσεις του παρελθόντος¹¹⁷.

Όσοι αντιτίθενται στο δικαίωμα στη λήθη προτάσσοντας το δικαίωμα στην ιστορική μνήμη, επισημαίνουν ότι ακόμα και η διατήρηση ανωνυμοποιημένων δεδομένων θέτει προβλήματα, κυρίως σε ότι αφορά την αξιοπιστία και την αυθεντικότητα των πηγών, καθώς η χρήση των πληροφοριών για ιστορικούς λόγους στηρίζεται στην προσωποποιημένη πληροφορία και προϋποθέτει τη διασταύρωση των πηγών¹¹⁸.

Η Εταιρεία των Γάλλων Αρχειονόμων (Association des archivistes français (AAF) ξεκίνησε από καιρό να ηγείται εκστρατείας εναντίον της Πρότασης Κανονισμού. Το 2013, με την συντονισμένη δράση της AAF συγκεντρώθηκαν περισσότερες από 51.000 υπογραφές ευρωπαίων αρχειονόμων, ερευνητών και πολιτών με αποτέλεσμα, σε πρώτη φάση, την αναβολή της συζήτησης επί του σχεδίου. Προς την ίδια κατεύθυνση υπήρξε κινητοποίηση του Διεθνούς Συμβουλίου Αρχείων, των επιμέρους οργάνων του και άλλων συναφών επιστημονικών σωματείων. Η εκστρατεία αυτή υποστηρίχθηκε στην Ελλάδα από την Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία.

¹¹⁷ Βλ. Έ. Αβδελά, Δικαίωμα στην ιστορία, στο δικαίωμα στη Μνήμη vs δικαίωμα στη Λήθη, Πρακτικά Στρογγυλής Τράπεζας, Διοργάνωση Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία, Οκτώβριος 2014, σελ. 21.

¹¹⁸ Για μια συνοπτική προσέγγιση της προβληματικής αυτής με παρουσίαση διαφόρων απόψεων βλ. δικαίωμα στη Μνήμη vs δικαίωμα στη Λήθη τα Πρακτικά Στρογγυλής Τράπεζας, Διοργάνωση Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία, Οκτώβριος 2014, διαθέσιμα στην ηλεκτρονική διεύθυνση : http://www.eae.org.gr/Texts/EAE/2014_Mnhmh-Lh8h_praktika.pdf

Μία από τις λύσεις που προτάθηκαν ήταν η πρόβλεψη στην Πρόταση Κανονισμού της επιφύλαξης για τις διατάξεις των εθνικών νομοθεσιών περί αρχείων, ώστε να διασφαλίζεται η αποδεικτική αξία των αρχείων, ακόμα και για καθημερινές χρήσεις, όπως λ.χ. για τη διατήρηση των αρχείων του κτηματολογίου, που θα επέτρεπε στους ιδιώτες να ασκήσουν και να αποδείξουν τα νόμιμα δικαιώματά τους¹¹⁹.

Κινούμενο προς την ίδια κατεύθυνση, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά την ψήφιση σε πρώτη ανάγνωση της Πρότασης Κανονισμού, πρόσθεσε ένα νέο άρθρο, το οποίο ορίζει ότι : « *τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα μπορούν, και πέραν της απαιτούμενης για την εκπλήρωση των σκοπών της αρχικής επεξεργασίας για τους οποίους έχουν συλλεχθεί χρονικής διάρκειας, να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας από τις υπηρεσίες αρχείων, οι οποίες έχουν ως κύριο καθήκον ή νομική υποχρέωση τη συλλογή, την αποθήκευση, την ταξινόμηση, την κοινοποίηση, την αξιοποίηση και τη διάδοση αρχείων χάριν του δημοσίου συμφέροντος, ιδίως ενόψει της κατοχύρωσης των δικαιωμάτων των ατόμων ή για ιστορικούς, στατιστικούς ή επιστημονικούς σκοπούς, σύμφωνα με τους κανόνες που θεσπίζουν τα κράτη μέλη στον τομέα της πρόσβασης, της γνωστοποίησης και της διάδοσης διοικητικών εγγράφων ή εγγράφων αρχείου, καθώς και σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος κανονισμού που αφορούν ιδίως τη συγκατάθεση και το δικαίωμα αντίταξης*» ¹²⁰ .

Ενόψει των ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι μια ενδεχόμενη αναμόρφωση του νομοθετικού πλαισίου οφείλει να εξισορροπήσει τα αντιτιθέμενα συμφέροντα, προστατεύοντας όχι μόνο τα προσωπικά

¹¹⁹ Βλ. τα Πρακτικά από τη συνάντηση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου των Αρχαιοθετών και της Ομάδας Ευρωπαϊκών Αρχείων, διαθέσιμα στην ιστοσελίδα: http://ec.europa.eu/archival-policy/docs/eag/cr/121012_minutes_en.pdf

¹²⁰ Βλ. Άρθρο 83(α), διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0212+0+DOC+XML+V0//EL>

δεδομένα, αλλά ταυτόχρονα και την ιστορική μνήμη, διατηρώντας αξιόπιστες, αυθεντικές και ακέραιες πηγές. Τέλος, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται η δύναμη που διαθέτει το Διαδίκτυο και ίσως είναι καιρός να αναλογιστούμε αν θα μπορούσαμε να ακολουθούμε διαφορετικούς κανόνες σε ότι αφορά τη διαδικτυακή δημοσιοποίηση αρχείων σε σχέση με τα έντυπα αρχεία που τηρούνται στις κατά τόπους υπηρεσίες¹²¹.

3.Δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και επιχειρηματική ελευθερία.

Στη σελίδα της Google ¹²² αναφέρεται ότι σε συνέχεια της καταδικαστικής σε βάρος της εταιρίας απόφασης του Μαΐου του 2014, έχουν ληφθεί ως τώρα 225.519 αιτήματα για την αφαίρεση 814.242 συνδέσμων που τα άτομα κρίνουν ως απαρχαιωμένα ή ως μη ανταποκρινόμενα στην πραγματικότητα. Από αυτά, η Google έχει ικανοποιήσει το 40,4% των αιτημάτων που αντιστοιχεί σε 273.715 συνδέσμους. Στην ίδια ιστοσελίδα επισημαίνεται ότι κάθε αίτημα οφείλει να εξετάζεται με προσοχή και να λαμβάνονται υπόψη τόσο τα

¹²¹Ήδη το ΕΔΔΑ κινούμενο στο ίδιο πνεύμα, στην υπόθεση Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel κατά Ουκρανίας (αρ. προσφυγής 33014/05, απόφαση της 5.5.2011), τόνισε ότι «το Διαδίκτυο αποτελεί ένα πληροφοριακό και επικοινωνιακό εργαλείο που διαφέρει πολύ από τα έντυπα μέσα ενημέρωσης, ιδίως λόγω της ικανότητας του για αποθήκευση και μετάδοση πληροφοριών. Το ηλεκτρονικό δίκτυο, που εξυπηρετεί δεσεκατομμύρια χρηστών ανά τον κόσμο, δεν υπόκειται κι ενδεχομένως ούτε στο μέλλον πρόκειται να υπάγεται στους ίδιους κανόνες και στον ίδιο έλεγχο. Ο κίνδυνος της βλάβης από το περιεχόμενο και την επικοινωνία στο Διαδίκτυο στην άσκηση και απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδίως στο δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής, είναι σαφώς μεγαλύτερος από αυτόν που τίθεται από τον τύπο. Κατά συνέπεια, οι πολιτικές που διέπουν την αναπαραγωγή υλικού από έντυπα μέσα και την αντίστοιχη από το Διαδίκτυο πιθανό να διαφέρουν, αφού οι τελευταίες αναντίρρητα θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένες στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τεχνολογίας προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία και η προώθηση των σχετικών δικαιωμάτων και ελευθεριών».

¹²²Βλ. <http://www.google.com/transparencyreport/removals/europeprivacy/> , τελευταία πρόσβαση στις 2.3.2015 .

ατομικά δικαιώματα του ενδιαφερόμενου προσώπου όσο και το δημόσιο συμφέρον επί του περιεχομένου. Αναλογιζόμεστε αμέσως ότι αυτό απαιτεί μεγάλη προσπάθεια εκ μέρους των εταιριών, τόσο των κολοσσών όπως η Google, όσο και μικρότερων επιχειρήσεων, όπως για παράδειγμα blogs, sites, διαδικτυακές εφημερίδες κλπ¹²³.

Ο τεράστιος όγκος πληροφοριών που διοχετεύεται στο διαδίκτυο έχει ως αποτέλεσμα για κάθε αίτημα να είναι απαραίτητο να ξοδευτούν πολλές ώρες επαλήθευσης και διασταύρωσης των στοιχείων, ώστε να διευκρινιστεί κατά πόσον η συγκεκριμένη πληροφορία δεν χρειάζεται να είναι πλέον διαθέσιμη. Ιδιαίτερα μετά την πρόταση της Επιτροπής για την αναθεώρηση του νομικού πλαισίου προστασίας προσωπικών δεδομένων, σε συνδυασμό με την απόφαση του ΔΕΕ, ο πάροχος υπηρεσιών (π.χ. η μηχανή αναζήτησης ή η σελίδα κοινωνικής δικτύωσης) επιβαρύνεται αρκετά αφού καλείται πλέον να αποδείξει ότι συντρέχουν οι συγκεκριμένοι λόγοι για να διατηρηθεί η πληροφορία διαθέσιμη, ενώ σε αντίθετη περίπτωση, υπάρχει ο κίνδυνος επιβολής υψηλών προστίμων.

Εξάλλου έχει υποστηριχθεί ότι αν το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη εφαρμοστεί εν τέλει και στις ΗΠΑ, θα αλλάξει θεμελιωδώς την οικονομία των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στο χώρο του διαδικτύου¹²⁴. Πέρα από τους κολοσσούς παρόχους διαδικτυακών υπηρεσιών, ζήτημα τίθεται ως προς τον καταμερισμό βαρών που το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη επιβάλλει σε ότι αφορά τη λειτουργία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων¹²⁵. Ιδιαίτερα σε ότι αφορά τους παρόχους υπολογιστικού νέφους, που παρέχουν όχι μόνο αποθήκευση αλλά και

¹²³ Για την ευθύνη των εταιριών που δραστηριοποιούνται στο χώρο του διαδικτύου και τις εγγυήσεις που (πρέπει να) συνοδεύουν τις δραστηριότητές τους, βλ. D. Nunziato, *With Great Powers Comes Great Responsibility: Proposed Principles of Digital Due Process for ICT Companies* σε Luciano Floridi (ed.), *Protection of Information and the Right to Privacy-A New Equilibrium?*, Law, Governance and Technology Series 17, Springer, 2014, σελ. 63-84.

¹²⁴ Βλ. K. Kronenberger, σελ. 3.

¹²⁵ Βλ. Κ. Λωσταράκου, *Ο Νέος Κανονισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων-Οικονομικές Επιπτώσεις στις Επιχειρήσεις- Ειδικές Υποχρεώσεις για τους Παρόχους Υπολογιστικού Νέφους*, 2013 ΔιΜΕΕ 3, σελ. 353 επομ.

εφαρμογές λογισμικού, ενδέχεται να επιβαρυνθούν πολύ οικονομικά για την εφαρμογή του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη¹²⁶.

Η συμβατότητα της ρύθμισης αυτής με το άρθρο 15 της Οδηγίας 2000/31 για το ηλεκτρονικό εμπόριο¹²⁷, το οποίο προβλέπει ότι δε δύναται να επιβληθεί γενική υποχρέωση ελέγχου των πληροφοριών που μεταδίδουν ή αποθηκεύουν οι φορείς παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, είναι αμφίβολη. Αν και υποστηρίζεται ότι δεν υπάρχει ασυμβατότητα των δύο ρυθμίσεων δεδομένου ότι όταν το άτομο ασκεί το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη, ο έλεγχος του περιεχομένου γίνεται εκ των υστέρων¹²⁸, εν τούτοις τα ερωτηματικά παραμένουν. Και τούτο διότι έστω και εκ των υστέρων, υπάρχει έλεγχος στο περιεχόμενο που μεταδίδεται διαδικτυακά με αποτέλεσμα η ουδετερότητα των παρόχων υπηρεσιών να τίθεται εν αμφιβόλω.

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Φθάνοντας στο τέλος της παρούσας εργασίας πρέπει να επισημάνουμε τα εξής :

A) Ο χρόνος αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο, το οποίο πρέπει να ληφθεί υπ' όψη για την εξισορρόπηση των αντιτιθέμενων συμφερόντων, καθώς φαίνεται να είναι ο καθοριστικός παράγοντας που θα κρίνει την ισορροπία μεταξύ της μνήμης και της λήθης, μεταξύ του δικαιώματος στη λήθη και των κοινωνικών και ατομικών συμφερόντων στη διατήρηση, διαμοιρασμό και πρόσβαση στις πληροφορίες.

B) Το δικαίωμα στη ψηφιακή λήθη, όπως προτείνεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή με την προαναφερθείσα Πρόταση Κανονισμού,

¹²⁶ *ibid*, σελ. 358.

¹²⁷ ΕΕ L 178 της 17/7/2000. Στην Ελλάδα προς συμμόρφωση με την οδηγία εκδόθηκε το π.δ. 131/2003. Βλ. σχετ. Ι.Ιγγλεζάκη, Το δίκαιο του ηλεκτρονικού εμπορίου (επιτομή), σελ. 24 επομ.

¹²⁸ Βλ. Ι. Ιγγλεζάκης, Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του, ό.π., σελ. 48-49.

σίγουρα δεν είναι πλήρες, ούτε σαφές. Αποτελεί όμως, σε κάθε περίπτωση, ένα βήμα προόδου, έστω και μικρό, προς την κατοχύρωση της προστασίας του υποκειμένου των προσωπικών δεδομένων. Απαιτείται ένας σαφέστερος ορισμός, καθώς και οριοθέτηση του δικαιώματος στη ψηφιακή λήθη, ώστε να αποφευχθεί η σύγκρουση μεταξύ Ευρώπης και Αμερικής σε ότι αφορά την ισορροπία μεταξύ του δικαιώματος στη λήθη και της ελευθερίας του λόγου. Εξάλλου δεν πρέπει να παροράται ότι, η κάθε απόπειρα θέσπισης νομοθεσίας αντανakλά ένα συγκεκριμένο πολιτικό και νομικό συμβιβασμό υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες και μέσα σε συγκεκριμένο κοινωνικό-οικονομικό και τεχνολογικό πλαίσιο.

Γ) Αληθεύει πως η θέσπιση νομοθεσίας που να αφορά το διαδίκτυο συναντά σημαντικές δυσκολίες: η ταχύτητα των τεχνολογικών εξελίξεων, η έλλειψη ταχύτητας των νομοθετών, η έλλειψη τεχνολογικών γνώσεων των νομοθετών, η φύση του διαδικτύου που δε γνωρίζει σύνορα είναι παράγοντες που συνηγορούν στη δυσκολία θέσπισης κι εφαρμογής κανόνων στο διαδίκτυο και οι οποίες αποτελούν αναχώματα που πρέπει να ξεπεραστούν με τη βοήθεια τόσο της νομικής, όσο και της τεχνολογικής επιστήμης.

Παρ' όλα αυτά, η νομοθετική κατοχύρωση του δικαιώματος στη λήθη είναι απαραίτητη τώρα περισσότερο από ποτέ που η χρήση του διαδικτύου έχει καταστεί ανεξέλεγκτη και οι ιδιώτες νιώθουν αβοήθητοι σε ότι αφορά τον έλεγχο ή έστω την παρακολούθηση των προσωπικών δεδομένων τους που είναι διαδικτυακά διαθέσιμα. Είναι πολύ σημαντικό να υπάρξει μια διεθνής συνθήκη και κοινές πρακτικές που θα εφαρμόζονται σε όλες τις χώρες γιατί το πρόβλημα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων στο διαδίκτυο εκτείνεται εκτός των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συνεπώς, κάθε ευνοϊκή ρύθμιση για τους χρήστες που είναι εγκατεστημένοι στο έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για να είναι πραγματικά αποτελεσματική πρέπει να δύναται να εφαρμοστεί οπουδήποτε και μάλιστα χωρίς να

καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο για τους ίδιους να ζητήσουν τη διαγραφή των δεδομένων τους.

Αυτό που πρέπει να κατανοήσουμε είναι πως η διάδοση των προσωπικών μας δεδομένων και η εν μέρει θυσία της ιδιωτικότητάς μας, στην εποχή της πληροφορίας, της διαφάνειας και της τεχνολογίας, όπου όλα καταγράφονται, μεταφράζονται και διαδίδονται ταχύτατα μέσω των ΜΜΕ, είναι αναπόφευκτη. Γι' αυτό και πρέπει να βρεθεί ένα λειτουργικό νομικό πλαίσιο που θα ρυθμίζει όχι τη συλλογή των πληροφοριών αλλά τη χρήση τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

αρ.	αριθμός
βλ.	βλέπε
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΙΜΜΕ	Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
επομ.	επόμενα
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
κλπ.	και λοιπά
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ο.π.	όπως προηγουμένως
παρ.	παράγραφος
σελ.	σελίδα
ΣΤΕ	Συμβούλιο της Ευρώπης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβδελά Έφη, Δικαίωμα στην ιστορία, στο δικαίωμα στη Μνήμη vs δικαίωμα στη Λήθη, Πρακτικά Στρογγυλής Τράπεζας, Διοργάνωση Ελληνική Αρχαική Εταιρία, Οκτώβριος 2014
- Ακριβοπούλου Χ.Μ., Η προστασία της ιδιωτικότητας στην ΕΕ: Μια ανάλυση του νομοθετικού πλαισίου και της νομολογίας του ΔΕΚ, διάλεξη στο πλαίσιο επιστημονικών εκδηλώσεων ΕΙΔΑΔ 28.3.2011, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του Ελληνικού Ινστιτούτου Διεθνούς & Αλλοδαπού δικαίου:<http://www.hiifl.gr/wp-content/uploads/Akrivopoulou-Final.pdf> .
- Αναστασόπουλος Δημήτρης, Η προστασία της ιδιωτικότητας κατά το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ στο ψηφιακό περιβάλλον, 2012 ΔΙΜΕΕ 3, σελ. 325 επομ.
- Ιγγλεζάκης Ιωάννης, Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στο Διαδίκτυο
- Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, εκδ. Σάκκουλας 2004
- Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του, Σάκκουλας 2014
- Καραμανωλάκης Βαγγέλης, Από το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα στο δικαίωμα στη λήθη, στο δικαίωμα στη Μνήμη vs δικαίωμα στη Λήθη, Πρακτικά Στρογγυλής Τράπεζας, Διοργάνωση Ελληνική Αρχαική Εταιρία, Οκτώβριος 2014
- Λωσταράκου Κυριακή, Ο Νέος Κανονισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων- Οικονομικές Επιπτώσεις στις Επιχειρήσεις-Ειδικές Υποχρεώσεις για τους Παρόχους Υπολογιστικού Νέφους, 2013 ΔΙΜΕΕ 3, σελ.353 επομ
- Μήτρου Λίλιαν, Η προστασία της ιδιωτικότητας στην πληροφορική και τις επικοινωνίες. Η νομική διάσταση, σε: Κ.

Λαμπρινουδάκη/Λ. Μήτρου/Σ. Γκριτζαλη/Σ.Κάτσικα, Προστασία της ιδιωτικότητας και τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, Εκδόσεις Παπασωτηρίου 2010

- Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε. 2012

- Μουκίου Χρυσούλα, Μουσική πειρατεία, κινητά τηλέφωνα και θρησκευτική κατήχηση, Νέοι προβληματισμοί σχετικά με την «ψηφιακή ιδιωτικότητα» του ατόμου στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού γίνεσθαι, ΔΤΑ 2010,347, σελ. 353επ

- Νούσκαλης Γεώργιος, Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες σύμφωνα με τις νέες κοινοτικές ρυθμίσεις της Οδηγίας 2002/58/ΕΚ, Ποινικά Χρονικά ΝΓ/2003, σελ. 319 επομ.

- Ξανθούλης Ναπολέων, Το δικαίωμα στη λήθη υπό το φως των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, 2013 ΔΙΜΕΕ (2), σελ. 177 επομ

- Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Το δικαίωμα στη λήθη στην εποχή της αβάσταχτης μνήμης: Σκέψεις αναφορικά με την Πρόταση Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων, 2012 Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου, 2, σελ. 264 επομ.

- Παππά Αμαλία, Τα Αρχεία/αρχεία αντιμέτωπα με τον Ευρωπαϊκό Κανονισμό, στο δικαίωμα στη Μνήμη vs δικαίωμα στη Λήθη, Πρακτικά Στρογγυλής Τράπεζας,Διοργάνωση Ελληνική Αρχειακή Εταιρία, Οκτώβριος 2014

- Σαχηκείδου Ευγενία, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα 2011

- Σωτηρόπουλος Βασίλης, Η αρχή «εν αμφιβολία, υπέρ του υποκειμένου στο δίκαιο προστασίας προσωπικών δεδομένων, ΝοΒ 53, σελ. 1202 επομ.

- Χρυσόγονος Κώστας, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη 2006

- Ambrose Meg και Ausloos Jef, The Right to Be Forgotten Across the Pond, 2013 Journal of Information Policy 3, σελ. 1 επομ

- Ambrose Meg, It's About Time: Privacy, Information Lifecycles, and the Right to Be Forgotten, 2012 Stanford Technology Law Review 16, 2012, σελ. 101 επομ.

- Ausloos Jef, The 'Right to Be Forgotten' - Worth Remembering?, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1970392

- Bennett Steven, The "Right to be Forgotten": Reconciling EU and US Perspectives, 2012 Berkeley Journal of International Law 30 (1), σελ. 161 επομ

- Bernal Paul, A Right to Delete, (2011) European Journal of Law and Technology 2(2), σελ. 1 επομ.,

- Internet privacy rights rights to protect autonomy, Cambridge University Press, 2014

- Eltis Karen, Breaking through the "Tower of Babel": a "right to be forgotten" and how trans-systemic thinking can help reconceptualize privacy harm in the age of analytics, 2011 Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal 22 (1), σελ. 69 επομ.

- Fleishcer Peter, Foggy thinking about the Right to Oblivion, 9.3.2011, διαθέσιμο στο σύνδεσμο:
<http://peterfleischer.blogspot.gr/2011/03/foggy-thinking-about-right-tooblivion.html>

- Greenleaf Graham, The Influence of European Data Privacy Standards Outside Europe: Implications for Globalisation of

Convention 108, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1960299

- Graux Hans, Ausloos Jef και Valcke Peggy, The Right to be Forgotten in the Internet Era, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2174896

- Hustinx Peter, στην ημερίδα με θέμα The 'Right to be Forgotten' and Beyond: Data Protection and Freedom of Expression in the Age of Web 2.0, διοργανωθείσα στις 12.6.2012 από το Κέντρο Κοινωνικο-οικονομικών Σπουδών στην Οξφόρδη

- Kelsey Elizabeth, Google Spain SL and Google Inc v AEPD and Mario Costeja Gonzalez: protection of personal data, freedom of information and "the right to be forgotten", 2014 European Human Rights Law Review 4, σελ. 395 επομ

- Korenhof Paulan, Ausloos Jef, Szekely Ivan, Ambrose Meg, Sartor Giovanni, Leenes Ronald, Timing the Right to Be Forgotten: A Study into 'Time' as a Factor in Deciding About Retention or Erasure of Data, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=243643

6

- Koops Bert-Jaap, Forgetting Footprints, Shunning Shadows. A Critical Analysis of the "Right To Be Forgotten" in Big Data Practice. Tilburg Law School Legal Studies Research Paper Series, No. 08/2012, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα

<http://ssrn.com/abstract=1986719>,

- Lombarte Artemi Rallo, The origins and importance of the right to be forgotten, ημερίδα με θέμα The 'Right to be Forgotten' and Beyond: Data Protection and Freedom of Expression in the Age of Web 2.0, διοργανωθείσα στις 12.6.2012 από το Κέντρο Κοινωνικο-οικονομικών Σπουδών στην Οξφόρδη

- McNealy Jasmine, The emerging conflict between newsworthiness and the right to be forgotten, 2012 Northern Kentucky Law Review Vol. 39 (2), σελ. 119 επομ

Nunziato Carla Down, With Great Powers Comes Great Responsibility: Proposed Principles of Digital Due Process for ICT Companies σε Luciano Floridi (ed.),

Protection of Information and the Right to Privacy-A New Equilibrium?, Law, Governance and Technology Series 17, Springer, 2014

- Ohm Paul, Broken Promises of Privacy: Responding to the Surprising Failure of Anonymization, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=145000

6

- Panagopoulou-Koutnatzi Fereniki, The Right to be Forgotten in the Digital Era, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

<http://conferences.ionio.gr/icil2012/download.php?f=papers/043-panagopoulou-koutnatzi-abstract-en-v001.pdf>

- Reding Vivian, The Upcoming Data Protection Reform for the European Union, 2011 International Data Privacy Law 1, σελ. 3 επομ

- Roosendaal Arnold, Facebook tracks and traces everyone: Like this!, Tilburg Law School Legal Studies Research Paper Series No. 03/2011, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=171756

3

- Rosen Jeffrey, The Web Means the End of Forgetting, New York Times 21.7.2010, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα

http://www.nytimes.com/2010/07/25/magazine/25privacyt2.html?pagewanted=all&_r=0

- The right to be forgotten, 2013 Stanford Law Review 64, σελ. 88 επομ.

- Sullivan Clare, Digital identity, privacy and the right to identity in the United States of America, 2013 Computer Law & Security Review 29, σελ. 348 επομ.

-Digital Identity - An Emergent Legal Concept, διαθέσιμο στο σύνδεσμο:

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=180392

0

- Thierier A., Europe's 'Right to Be Forgotten': Privacy as Internet Censorship, The Technology Liberation Front, 23.1.2012, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

<http://techliberation.com/2012/01/23/europes-right-to-be-forgotten-privacy-asinternet-censorship>

-Van Alsenoy Brendan, Kuczerawy Aleksandra και Ausloos Jef, Search engines after Google Spain: internet@liberty or privacy@peril?, ICRI Working Paper Series, 6.9.2013, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2321494

- Van Hoboken Jv, The proposed right to be forgotten seen from the perspective of Our Right to Remember, Freedom of expression Safeguards in a Converging Information Environment, 2013, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC86747>

- Warren Samuel και Brandeis Louis, The right to privacy, 1980, Harvard Law Review 4, σελ. 193 επομ.

- Woods Lorna, Bringing Data Protection Home? The CJEU rules on data protection law and home CCTV, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

<http://eulawanalysis.blogspot.co.uk/2014/12/bringing-data-protection-home-cjeu.html>

- Xanthoulis Napoleon, Conceptualising a Right to Oblivion in the Digital World, A human rights-based approach, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=206450

3

- Ευρωπαίος Επόπτης Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, Γνώμη της 14^{ης} Ιανουαρίου 2011 on the Communication from the Commission on “A comprehensive approach on personal data protection in the European Union”

- Center for Democracy & Technology, Comments to the European Commission in the Matter of Consultation on the Commission’s Comprehensive Approach on Personal Data Protection in the European Union, 15.1.2011, https://www.cdt.org/files/pdfs/CDT_DPD_Comments.pdf

- Ομάδα Εργασίας του Άρθρου 29 για τα Προσωπικά Δεδομένα, ‘Opinion 15/2011 on the definition of consent’ WP

- Ανακοίνωση της Επιτροπής, Διασφάλιση της ιδιωτικής ζωής σε έναν συνδεδεμένο κόσμο-Ευρωπαϊκό πλαίσιο προστασίας δεδομένων για τον 21^ο αιώνα, 25.1.2012, COM (2012) 9 τελικό

- Έγγραφο εργασίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Impact Assessment Accompanying the proposed Regulation, SEC(2012) 72 final.

- Ομάδα Εργασίας Άρθρου 29 για την Προστασία Προσωπικών Δεδομένων, Opinion 01/2012 on the data protection reform proposals, 00530/12/EN, WP 191, υιοθετήθηκε στις 23.3.2012

- ENISA, The right to be forgotten – between expectations and practice, 20.11.2012, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:
<https://www.enisa.europa.eu/activities/identity-and-trust/library/deliverables/the-right-to-be-forgotten>

- Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, έκδοση ΣΤΕ και Fundamental Rights Agency, 2014

- Ομάδα Εργασίας Άρθρου 29 για την Προστασία Προσωπικών Δεδομένων, Guidelines on the implementation of the Court of Justice of the European Union judgment on “Google Spain and inc v. Agencia Española de Protección de Datos(AEPD) and Mario Costeja González” C-131/121, υιοθετήθηκαν στις 26.11.2014, διαθέσιμες στο σύνδεσμο: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinionrecommendation/files/2014/wp225_en.pdf.